

Tarım Yapan Kent İstanbul Bugünden Yarına Müşterek Hayatlar

Hazırlayan: İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu

Giriş

Kent tarımı, basitçe tarımın nerede yapılacağı meselesi değildir; öyle bir yerde durur ki ekolojik krizden gıdanın adaletsiz dağılımına, doğanın ve kültür varlıklarının yok edilmesinden otoriterleşmeye kadar kangrenleşmiş birçok soruna dokunur. Tüm bunlara karşı çözüm geliştirmede çare olabilecek, birlikte yaşamın yollarını açacak anahtarlardan biridir. Bu yönerge, tam da bu krizleri başka bir kuşağa daha miras bırakmaktan kendimizi azade kılabilme arayışının sonucudur. Kent bostanı yapıcılarından ve araştırmacılarından oluşan İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu,¹ tarihi ve güncel örneklerden yola çıkarak bu yönergeyi hazırladı. Yönerge, kent tarımında karşılaştığımız sorunlara ve kent tarımına neden gereksinim duyduğumuza değinmekte; kent ile kıra bütüncül bir yaklaşım geliştirmedikçe yaşadığımız bu krizler karşısında başka bir yolun görünmediğini savunmaktadır.

Bu bağlamda, yönergede öncelikle, tarımı kentten koparan neoliberal kent anlayışına ve içinde bulunduğumuz krizlerin tam ortasında İstanbul'da tarım yapmanın günümüzdeki ve gelecekteki önemine odaklandık. Daha sonra, İstanbul'da kent tarımını yaşatmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik taleplerimizi maddeler halinde sıraladık.

Ayrıca yönergeye iki ek hazırladık. Eklerin ilkinde İstanbul'daki tarihi ve kolektif kent bostanları ve diğer tarım alanları hakkında bilgilere, bostanları ortadan kaldıran yerel yönetimlerin müdahalelerine, bostanların korunması ile ilgili temel sorunlara ve bu alanların geleceğini tehdit eden projelere yer verdik. Ek içinde özellikle İstanbul kent merkezindeki Yedikule (Altınkapı) - Mevlanakapı arasındaki bostanları ve Piyalepaşa Bostanını, tarihi arka planıyla daha fazla ayrıntılandırmaya çalıştık. Ayrıca İstanbul genelinde yok edilme tehdidi altındaki bazı tarım alanlarını, bostanları, tarım yapmaya uygun olduğunu düşünerek önerdiğimiz bazı alanları ve yok edilen bazı bostanları harita üzerinde gösterdik. İkinci ekte ise Tokyo'dan (Japonya) ABD'ye, Milano'dan (İtalya) Hong Kong'a (Çin) dünyanın farklı yerlerindeki tarihi ve yeni kent bostanlarına değinen bir seçki hazırladık. Bu bostanların oluşturulma deneyimlerine ve desteklenmesine dair çalışmalarına dikkat çektik. Böylece kent tarımının korunmasının ve geliştirilmesinin sadece İstanbul'a özgü olmadığını, konunun daha geniş bir çerçevede değerlendirilebileceğini göstermeyi amaçladık.

¹ Kiraz Özdoğan, Suna Kafadar, İnanç Kıran, Alper Can Kılıç, Murat Cesur, Ahmet Dönmez, Ercüment Gürçay, Yasemin Kireç. Çalışmaya eşlik eden harita: Can Ünen, Yer Çizenler Herkes için Haritacılık Derneği. Kapak görseli: Fatih Pınar. Tasarım: emreozfeti (ig).

Neoliberal Kentin Ötesinde: Kır / Kent İkiliğini Aşmakta Kent Tarımının Önemi

Neoliberalizmde kent, merkezinde finans kapitalin ve/ya turizmin, çehresinde ağırlıklı olarak sanayinin veya ulaşımın olduğu, hizmet sektöründe çalışanların ağırlıklı olduğu, nüfus yoğunluğu yüksek ve sınıf farkının derinleştiği yerleşim birimleri olarak tasarlanmışlardır. Bu işbölümünde kırsal alanlara kentin enerji, su, gıda ve tatil ihtiyaçlarını karşılama rolü biçilmiş ve böylelikle kır, doğayı ve kültür varlıklarını yok eden çeşitli projelerin ve yatırımların alanı olarak görülmüştür. Bu neoliberal kent tasavvurunu gerçekleştirmek için her yeni müdahale, bir öncekinden daha fazla ekosisteme zarar vermiş ve yaşayanlarını yerinden ederek onları kente göç etmeye zorlamıştır. Neoliberal kentler yoksulluğun dibe vurduğu, ekosistemin büyük tahribata uğratıldığı yaşanılmaz yerlere dönüştürülmüştür. Tüm bunlardan hareketle yaşanabilir bir kent tasavvurunu, ancak yaşanabilir bir kır tasavvuru ile birlikte düşünülebileceğini iddia edebiliriz. Neoliberalizmle derinleşen bu kent/kır ikiliğini aşabilecek en önemli başlıklardan biri de kuşkusuz, kent tarımıdır.

Kent tarımı sağlıklı beslenme, istihdam, yoksulluk, doğal yaşam alanlarının ve kültürel varlıkların korunması gibi kent yönetimlerinin çözmesi gereken farklı sorunlarla kesişen bir yerde durmaktadır. Ayrıca 2020 baharında Türkiye'yi de etkisi altına alan pandeminin yönetilmesi süreci, ekonomik-politik kriz ile ekolojik krizin etkilerini daha da görünür hale getirmiş; katılımcılıktan ve şeffaflıktan uzak otoriter yöntemlere başvurulması ise sorunların kangrenleşmesine sebep olmuştur. Kutuplaştırıcı ve dışlayıcı bir anlayış yerine katılıma dayalı ve hiyerarşi temelinde olmayan bir yaklaşımın benimsenerek ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kent tarımı, özellikle son 50 yılda "kentte tarım olmaz" yakıştırması sonucunda, şehir merkezlerinden dışlanmış ve bunun sonucunda tarım alanları büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bu da kentlilerin gıdalarını daha uzak yerlerden temin etmesi sonucunu doğurarak gıda enflasyonuna ve yüksek gıda fiyatlarına neden olmaktadır.

İstanbul'da tarımı ortadan kaldıran bir kent politikası hakim olsa da kent merkezi de dahil olmak üzere şehrin birçokyeri, ilgilileri ve çeşitli mücadeleler sayesinde korunabilmiştir. Kentsel mücadelenin sembolü olmuş Mevlanakapı-Yedikule (Altınkapı) arasında ve Piyalepaşa'da yer alan kent merkezindeki tarihi bostanların yanı sıra Gümüşdere (Sarıyer), Maltepe, Küçükçekmece gibi kentin çeperindeki bostanlar ve diğer tarım alanları, evlerin bahçelerine, okulların ve yol kenarlarına kurulan bostanlar, pandemi öncesinde ve sırasında oluşturulmuş bir kısmı müşterek alanlarda yer alan kolektif kent bostanları İstanbul'da kent tarımının somut ve yaşayan örneklerini ortaya koymaktadır (EK-1). Bu sayede kentlilerin bir kısmı, gıdalarını kentteki bu alanlardan karşılamaktadır. Tarım İstanbul'un bir parçası olmaya devam etse de Kanal İstanbul projesi gibi mega projeler, ulaşım, altyapı ve inşaat projelerini önceleyen kent politikaları sebebiyle bu alanlar yok edilme tehdidi altındadır.

Kent tarımını yok sayan hakim politikalara karşı kamuoyunda bir duyarlılık oluşmuş ve çeşitli toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde kent bostanları deneyimlerinin yaygınlaştığı ve kent bostanlarının yerel yönetimlerin politikalarının bir parçası haline geldiği görülmektedir (EK-2). Kentte tarım yapmak, toplumsal ve politik bir talebe de dönüşmüştür. İstanbul özelinde ise kent bostanları talebinin örgütlü hale gelmesini Gezi öncesi, Gezi sonrası ve pandemi olmak üzere üç başlık altında değerlendirebiliriz.

Gezi öncesi dönemle ilgili olarak 1990'lı yıllarda Kuzguncuk Bostanının yapılaşma tehdidinde karşı korunması için mahalle sakinleri ile birlikte verilen mücadele, bu dönemin

öncü örneklerinden birini teşkil etmektedir. Yeryüzü Derneği'nce 2011 yılında başlatılan kent bahçeleri deneyimi de Gezi öncesinde bostan talebinin kentte yaygınlaşmaya başladığını ve daha örgütlü bir hale geldiğini göstermektedir.² Yine bu dönemde Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüsünde yerel tohumlarla ekolojik tarım yaparak sağlıklı gıda üretmek için Tarlataban isimindeki kolektifin oluşturduğu kent bostanı, kentte tarım fikriyatının gençler arasında da benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Gezi sırasında Taksim'de (Beyoğlu) kent bostanı kurulmuşsa da müdahale sonucunda bostan ortadan kaldırılmıştır. Daha sonrasında ise İstanbul'un farklı yerlerinde (Roma,³ Moda ve Berkin Elvan,⁴ İmrahor⁵ ve Şenay ve Gülsuman Halk Bahçesi) müşterek alanlarda kolektif kent bostanları oluşturulmuştur.

Yine bu dönemde Yedikule Kapı-Belgradkapı arasında Suriçi bostanlarını, Fatih Belediyesi 2013 Temmuz'unda parka dönüştürmek ve imara açmak için⁶ moloza gömerek işlevsiz ve kullanılamaz hale getirmiştir. Yedikule Bostanlarının yıkımına karşı etkinlikler, atölyeler, konferanslar düzenlenmiş ve 2015'te Yedikule Bostancılar Derneği kurulmuştur. Yedikule'nin yanı sıra Piyalepaşa Bostanı da zemin altı otopark ve çevre düzenleme projesi sebebiyle yıkımı gündeme gelince bu bostanı korumak için bir mücadele verilmiştir. Bu bostan, Büyük Piyalepaşa Camii'nin⁷ inşası ve sonrasında akar sağlamak için oluşturulmuş, Osmanlı'dan günümüze camii-bostan birlikteliğini yansıtan ve günümüze ulaşan biricik bir örnektir. Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi, bostanın yıkım tehlikesine karşı korunabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için tescil girişiminde bulunmuştur. Derneğin bu girişimi sonucunda, İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulunun 07.09.2015 tarih ve 2719 sayılı kararıyla Piyalepaşa Camii Bostanı tescillenerek koruma altına alınmıştır.

Pandeminin ilanını takip eden ilk iki ay içinde İstanbul'un 9 ilçesinde 29 kolektif bostan kurulmuştur.⁸ Bunların bir kısmı, 2021 baharında ekim-dikim faaliyetleri için hazırlanmaktadır. Bu da kent bostanlarının daha fazla insan tarafından İstanbul'da hayata geçirilmek istendiğinin, kolektif kent bostanları fikriyatının şehirde yaygınlaştığının göstergesidir. Bunun yanı sıra kent bostanı fikriyatı ekolojik krize karşı artan ekolojik duyarlılık ve otoriterleşmeye karşı duruş ile birleşmiştir. Kent bostanları, yeni bir kentleşme perspektifinin bir parçası olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla yeni bir kentleşme perspektifinin bir parçası olarak ekolojik ilkeler doğrultusunda kentte tarımı önceleyen ve sürdüren politikalar geliştirilmesinin, karşılaştığımız sorunlara katılımcı yollarla çözüm üretmede önemli bir yerde durduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul'da kent bostanlarının yaygınlaşması için hala alanlar vardır. Nitekim Devin

² Devin, Bahçeci (ed.) (2012). *Kent Bahçeleri Deneyimi*, İstanbul. Yeryüzü Derneği

³ Yapılaşma tehdidi ile gündeme gelen Beyoğlu'ndaki bu alan, semt sakinleri ile birlikte kolektif bir bostana dönüştürülmüştür. Bostan, gönüllüleri tarafından ekilip biçilmektedir

⁴ Moda Bostanı ve Berkin Elvan Bostanı Caferağa Dayanışması'nın çalışmalarıyla 2014 baharında kurulmuştur. Berkin Elvan özel bir mülkte, Moda Bostanı ise eskiden sabit pazar olarak bilinen müşterek bir alanda oluşturulmuştur. (Alper Yılmaz ve diğ., [2020]. Yeniden İnşa Et: Caferağa ve Yeldeğirmeni Dayanışmaları Yatay Örgütlenme Deneyimi, İstanbul: Notobene) Bu ikisi uzun soluklu olmamıştır. Moda Bostanının olduğu alan, daha sonra çitlenmiştir. Aynı zamanda Kadıköy Moda'nın tek afet toplanma alanı olup Gezi'den sonra yapılaşma tehdidi altına girmiştir. 2020 Haziran'ında Kadıköy Dayanışma Ağının girişimleriyle yeniden kolektif kent bostanı haline getirilmiştir. Bu yıl itibariyle dikim faaliyetlerine hazırlıklar başlamıştır.

⁵ 2014 yılında Salacak Mahallesi'nde yeşil alan statüsünden çıkarılma ve yok edilme tehdidi altındaki alan, semt sakinlerinin girişimiyle kolektif bir kent bostanına dönüştürülmüştür. Daha sonra İmrahor Bostanı, Üsküdar Belediyesi tarafından mahalle sakinlerinin de kullandığı bir hobi bahçesi olarak yeniden düzenlenmiştir.

⁶ Elif İnce ve İdris Emen'in 20.08.2013 tarihli "3 Bostan 3 Proje" başlıklı haberinde Fatih Belediyesi'nin kamuyla paylaştığı park projesinin aslında bir imar düzenlemesi ile geçirildiği ortaya çıkmıştır. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bostandan-3-plan-cikti-1146869/>

⁷ 1573 yılında Mimar Sinan'a yaptırıldığı bilinen camii, Kasımpaşa'nın kuzeyinde, bir külliye olarak olarak tasarlanmıştır. Bu külliye'den günümüze camii, türbe ve bostan ulaşabilmiştir.

⁸ Kiraz Özdoğan, (2020). Pandemi sürecinde İstanbul kolektif kent bostanları ile ilgili yayınlanmamış araştırmasıdır.

Bahçeci 2019 yılında savunduğu isimli yüksek lisans tezinde, İstanbul'da 7645,5 ile 60071 hektarlık kent bahçeciliğine ayrılabilir alan bulunduğunu hesaplamıştır. Bu alanlarda 1,7 ile 13 milyon ton sebzenin yetiştirilebileceğini ve böylece kişi başına ortalama yıllık 113,5 ile 892 kg arasında sebze üretimi yapılabileceğini belirtmektedir.⁹ Bu veriden de hareketle İstanbul'da bostanların yaygınlaşması için ekolojik ilkelerle neden kentte neden yapmamız gerektiğini ve kentte tarımı yaşatmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik önerilerimizi maddeler halinde sıraladık.

Kentte Neden Ekolojik İlkelerle Tarım Yapmalıyız?

• **Kentlerde gıda egemenliğinin süreklileşmesini sağlar:** Kentlilerin ekolojik ilkeler doğrultusunda üretilen sağlıklı gıdalara doğrudan ulaşabilme ve bunun oluşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayan politikaları belirleme hakkını geliştirir.

• **Metabolik çatlağı azaltır:** Ekosistemlerin bozulmaması için gerekli olan çembersel döngüyü muhafaza eder. İklim değişikliğinin etkilerine karşı kentlilerin uyum sağlayabilmelerine ve gıdaya ilişkin risklere karşı daha güçlü mücadele edebilmelerine imkan sağlamaktadır. Ayrıca kentte tarım, gıda üretimi ile tüketimi arasındaki mesafeyi kısalttığı ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik ettiği için emisyonu azaltır ve karbon ayak izini düşürür.¹⁰

• **Kentlerde ekolojik alanların oluşmasını ve yaygınlaşmasını sağlar:** Sadece insanlar için değil, diğer canlılar içinde ekolojik yeni yaşam alanları oluşturur.

• **Ekonomik krizin etkilerini azaltır:** Kentte tarım, küçük üreticiliği yaygınlaştırdığı ve yerel ekonomileri canlandırdığı için daha çok kişiye gelir elde etme ve ihtiyaçlarını karşılama olanağı sağlar. Kentte tarım, araçları da kaldırarak gıda fiyatlarının düşmesinin önünü açar.

• **Tarım kültürünü süreklileştirir ve yaygınlaştırır:** Tarım yapan insanların azalmasıyla tarım hafızasının diğer kuşaklara aktarımında büyük bir kırılma gerçekleşmiştir. Birçok kent sakini, tarım yapmak ve öğrenmek için eğitimlere katılmaktadır. Halbuki kentteki mevcut tarım alanları ve bostanlar, korunarak yaşayan bir eğitim alanı olarak da değerlendirilebilir. Yeni bostanlar da oluşturularak kentte tarım, İstanbul genelinde yaygınlaştırılabilir. Ayrıca kentte tarım, İstanbul'daki çocuklara dersliklerin ve tabletlerin dışında eşsiz bir öğrenim fırsatı ve deneyimi sunar. Bu şekilde, çeşitli tarımsal pratiklerin ve toprağın tarihinin gelecek nesillere aktarımını mümkün kılar.

• **Yerel tohumların yaşatılmasını ve dolaşımını sağlar:** Şehirde değişen su, hava ve toprak koşullarına karşı yerel tohumların hayatta kalmasına ve uyum sağlamasına imkan tanır. Böylece yeni yerel çeşitlerin oluşmasına ve Yedikule marulu gibi kaybolmuş yerel çeşitlerin yeniden yetiştirilmesine olanak sağlar.

• **İşsizliği azaltır:** Bostancılık beceriye ve yoğun el emeğine dayalı bir meslektir. Kentte tarım, özellikle göçmenler, yaşlılar ve yüksek öğrenim görmemiş daha kırılgan topluluklara iş ve yaşam güvencesi oluşturur.

• **Bostancılara itibarlarını iade eder:** Kentte tarım, şehri yüzlerce yıldır beslemiş olan bostancıları şehrin ekonomisine ve istihdam yapısına yeniden dahil eder. Bostancıların şehre ekonomik ve kültürel katkılarını görünür kılar.

9

Bahçeci, D. (2019). *Kentsel Alanda İklim Değişikliği ile Toplumsal Temelli Mücadele: Bir Yöntem Olarak Kent Bahçeleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi, Yerel Yönetimler Kent ve Çevre Çalışmaları Anabilim Dalı.

10

A.g.e.

- **Demokratik zeminin oluşmasını ve gelişmesini destekleyerek mega projelere karşı mücadeleyi ve dayanışmayı büyütür:** Kentte tarım yapan üreticilere kooperatif, dernek, platform vasıtasıyla örgütlenme zemini oluşturularak, üretim ve tüketimin buluşabileceği demokratik alanların gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Böylece yıkım projelerine karşı mücadelenin büyütülmesine katkıda bulunur.
- **Bilimsel araştırmalara katkı sağlar:** Başta şehir tarihi, ziraat, arkeobotani, kentsel ekoloji olmak üzere farklı disiplinlerde çalışmalarını yürüten araştırmacılara yeni sorular sorma ve araştırma imkanı hazırlar.

Ekolojik ilkelere uygun olarak yeni kent bostanlarını oluşturmak ve kent genelinde bu alanları yaygınlaştırmak, kentlerin herkes için yaşanabilir alanlara dönüşmesinde rol oynayacaktır. Ancak bunun için ivedilikle yerine getirilmesi gereken bazı adımlar bulunmaktadır. Aşağıda bu konu ile ilgili önerilerimizi aktaracağız.

Kentte Tarımı Korumaya ve Geliştirmeye Yönelik Talepler ve Öneriler

- Kentte tarım yapılmasını küçümseyen, tarımı ikincileştiren söylemlerden ve politikaplardan vazgeçilmelidir; belediyeler tarafından yeni kent bostanları oluşturulmasının önü açılmalıdır.
- Kentte tarımı yaygınlaştırmaya yönelik kararlar alınmalı ve eylem planları geliştirilmelidir.
 - ↗ **Gübre** konusunda alternatif yöntemlerle sıcak/soğuk/solucan kompostu üretilmesi için merkezi ya da bölgesel merkezler oluşturulmalı ve üreticilerin hayatta kalmasını sağlamak için kompost ve gübre desteği verilmelidir.
 - ↗ Üreticilere yerel tohum, fide, damlama sulama kurulumu, ilaçsız tarım, tarım aletlerini ve ürünlerini saklayacak **depolama alanları**, baraka ve güneş enerjisi paneli kurulumu gibi konularda hibe ve destek sağlanmalıdır.
 - ↗ Bostanlarda üretilen gıdalar ve toprak ile ilgili belediye tarafından ücretsiz şekilde düzenli olarak kontrol, tahlil, sertifikasyon, belgeleme ve analiz işlemleri yapılmalıdır.
- Yerel tohum kullanan tarihi kent bostanlarının ve diğer tarım alanlarının tanıtılması sağlanmalıdır (okul gezileri, tanıtıcı reklam çekimleri, kısa filmler, kitapçıklar, okul kuluplerinin işbirliği ile bostan oluşturmak vb.organizasyonlar).
- **Bostancılık bir meslek olarak kabul edilmeli;** bostancılığın UNESCO tarafından tanımlandığı şekliyle somut olmayan kültür mirası olarak koruma altına alınmalıdır ve bostanlar okulların müfredatına eklenmelidir.
- **Erişim:** Ticari kaygı gözetmeksizin, evlerinin uzağında da bostan kuran ve bostancılık yapan insanların bu pandemi kısıtlamalarında bu alanlara erişimiyle ilgili engeller esnetilmelidir.
- **Satış ve dağıtımda destek:** Kent bostanlarından elde edilen ürünler için Halk Ekmek gibi satış ve dağıtım noktalarının oluşturulması ve üreticilere, kooperatiflere ve gıda topluluklarına %100 alım garantili destek sağlanmalıdır.
- Bostancıların, **kooperatif çatısı altında tüzel kişilik olarak örgütlenmeleri sağlanmalı** ve bu konuda yerel yönetimlerdeki uzmanlar tarafından bostancılara rehberlik edilmelidir.
- Bostanların yakınındaki okullara gıda dağıtılmalıdır. Öncelikle yoksul mahallelerden

Şekil 1. Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüsü'nde Tarlataban isimli kolektif tarafından oluşturulmuş kent bostanı (Alper Can Kılıç, 2016)

başlayarak mevcut bostanlara yakın okullardaki çocukların günde en az bir öğünlük taze/kuru gıda ihtiyacı karşılanmalıdır. Uzun vadede belediyeler kapsamlı politikalar geliştirerek okul bostanları oluşturabilir ve her çocuğun, maddi durumu ne olursa olsun, sağlıklı gelişimi için gereksinim duyduğu bazı gıdalara doğrudan erişmesini sağlayabilir. Okulların da ötesinde belediyeler, evsizlere ve geçinmekte güçlük çeken kişilere gıda desteği sağlamak için bu bostanlardan faydalanabilirler.

- Kanal İstanbul gibi mega projelerin tarım alanları üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak tehdit altındaki tarım arazilerinin koruma altına alınmasını sağlayacak kararlar alınmalı ve alternatif çözümler geliştirilmelidir.

Yasal Düzenlemeler

- Kentsel yeşil alanların planlanmasında aktif ve pasif yeşil alanlar kategorisine ve yasa ile yönetmeliklerle belirlenen kişi başına düşen yeşil alan miktarına bostanlar da dahil edilmelidir. Yeşil alanlar, planlarda yeşil üzerinden sadece alan ve matematik hesabına dayandırılmamalıdır. Gerek işlevselliği gerek kent yaşamının ve kültür mirasının ayrılmaz bir parçası tarihi bostanlar gibi alanların planlama standartlarına dahil edilmesi ve bu alanların korunmasına ve artırılmasına yönelik mekansal kararlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunundaki toprak sınıflandırmaları tanımına bostanların eklenmesi için gerekli düzenlemeler yapılarak bostanların tarım arazisi olarak kabul edilmesinin ve desteklenmesinin yasal ve yönetsel önü açılmalıdır.

Tarihi Bostanlar

- Tarihi yarımada (Fatih) 1 / 5000 ve 1 / 1000 ölçekli koruma amaçlı imar planlarında bostanları tarım dışında işlev yüklenilen, tematik olarak düzenleyen ve bir tasarım nesnesi olarak kabul eden "yeşil alan" yaklaşımından acilen vazgeçilmelidir. Fatih'te ve Zeytinburnu'nda bostanlar ile ilgili plan hükümlerinin ve notlarının revize edilerek mevcut bostanların koruma altına alınması sağlanmalıdır.

- Tarihi bostanların koruma altına alınması için Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin EK-1ç Nazım İmar Planı Gösterimleri içinde yer alan "Bugünkü Arazi Kullanımı Devam Ettirilerek Korunacak Alanlar" başlığı altında 1 / 5000 ölçekli planlar için "Tarım Alanı"

lejantının, EK-1d Uygulama İmar Planı Gösterimleri içinde yer alan "Bugünkü Arazi Kullanımı Devam Ettirilerek Korunacak Alanlar" başlığı altında "Tarımsal Nitelikli Alan" lejantının 1 / 1000 ölçekli planlar için geliştirilmesi ve kentte tarımı desteklemeye yönelik üst ölçekli stratejik kararlar alınması gerekmektedir.

- Tarihi bostanlardaki bostancıların **işgalci konumundan çıkarılıp** üretici olarak tanınması için gerekli kararlar alınmalı ve bostancılığı tanıyan yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır. Ayrıca farklı kurumların bostancılara tahakkük ettirdiği ecrimisil bedelleri ile ilgili adaletsizlikler ve dengesizlikler çözüme kavuşturulmalıdır.
- **Bostanlar molozlardan temizlenmelidir:** Yedikule'de moloza gömülmüş tarihi bostanların yeniden tarım yapmaya uygun hale getirilmesi ve bostancılara hiçbir ücret talep edilmeden bostanlarına geri dönebilecekleri koşulların ve teşviklerin ilgili kurumlarca sağlanması gerekmektedir.
- **Barakalar yeniden tasarlanmalıdır:** Ocak 2016'da "görüntü kirliliği" oluşturduğu gerekçesiyle yıkılan Yedikule Bostanlarına ait barakalar buldukları tarihi çevreye uygun ve işlevsel hale getirilecek şekilde düzenlenmesi ve tasarlanması sağlanmalıdır. Şehir içinde tarım yapmaya uygun alanlara dökülen molozlar bertaraf edilmelidir. Kentte onarıcı tarım yöntemleri ile birlikte toprak ekosistemi iyileştirilmelidir.
- Yapılaşmanın olmadığı yerlerde, İstanbul'un **kaybedilmiş bostanları yeniden oluşturulmalı** (Langa, Arnavutköy, Ayvansaray, Ayamama, Beykoz, Çengelköy...) ve bu bostanlarda yerel tohumların yeniden ekilmesi sağlanmalıdır.

İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu Kimdir?

2020 Kasım'ında ayında Kent Konseyi Tarım alt çalışma grubu aracılığıyla birbirini bulan bostan kurucularından, alanda mücadele verenlerden ve çeşitli çalışmalar yürüten araştırmacılardan oluşmaktadır. Grup kuruluşunda kent tarımının tanınma mücadelesine daha güçlü bir ses olmayı hedefledi. Bunun için her hafta yapılan toplantılarda farklı deneyimleri kendi olanakları çerçevesinde birleştirmeye çalıştı. Birçok insanla, toplumsal hareketle tanıştı ve bu seslerden güç aldı. Dünyanın dört bucağında tanımadığı pencereleri açtı ve 5 ay sonunda bu metni oluşturmuş oldu. İstanbul Kent Bostanları Çalışma grubu çalışmalarına yeni katılımlara açık bir şekilde devam etmek niyetinde. Bize ulaşabileceğiniz mail adresi:

istanbulkentbostanlari@googlegroups.com

Dünden Bugüne İstanbul'da Tarım Pratikleri

İstanbul'un işesi her zaman hayati bir konu olmuştur. Bu yüzden de İstanbul, gıda ihtiyacını merkezde ve çevresindeki bostanlardan ve diğer tarım arazilerinden karşılayacak şekilde örgütlenmiştir. Ayrıca bostanların ve tarım arazilerinin Bizans'tan 20. yüzyılın son çeyreğine dek İstanbul'un ayrılmaz bir parçası olduğu pek çok görsel ve yazılı kaynak ile belgelenmiştir.¹¹ Ancak 1900'lerin başından itibaren şehirde tarımı küçümseyen kentleşme söylemi, 1950'lerden itibaren politikacılar, mimarlar, plancılar eliyle dönemin gelişmeleri ile eş zamanlı olarak hızlıca hayata geçirilmiştir. Şehirde bostancılığı icra eden Ermeni ve Rum topluluklarının ayrımcı politikalara maruz kalarak şehirden ve ülkeden sürülmesi tarım alanlarının başka kişiler ve kurumlarca temellük edilip zaman içinde betona gömülmesine yol açmış; şehrin hafızasında ve ilişkiler ağında onulmaz bir gedik yaratmıştır. Bugün hala varlığını sürdürebilmiş kent merkezindeki bostanlar ve diğer tarım alanları, İstanbul'da kent

tarımının yaşayan son örneklerini teşkil eder. İstanbul genelinde yok edilme tehdidi altındaki bazı bostanlar, tarım alanları ve tarım yapmaya uygun olduğu düşünülen bazı alanlar bu çalışma kapsamında hazırlanmış haritada gösterilmiştir.¹²

Bu bölümde ilk olarak Coğrafyacı Paul Kaldjian'ın doktora çalışmasından da yararlanarak İstanbul kent bostanlarının bir panoramasını sunacak, son kalan tarım alanları tehdit eden uygulamalara ve projelere yer vereceğiz. Daha sonra kent bostanlarına ve pandeminin ilanından itibaren 2 ay içinde kurulmuş kolektif bostanlara odaklanacağız. Böylelikle İstanbul'un yaşayan tarihinin ve kültür mirasının parçası olarak günümüze ulaşmış kent merkezindeki Piyalepaşa Bostanı ve Yedikule Bostanları'ndan başlayarak Sarıyer Gümüşdere'deki tarım alanlarına, Küçükçekmece Gölü kıyısındaki Yarımburgaz bostanlarına, Maltepe'deki bostanlara ve Beylikdüzü Belediyesi bostanına uzanan geniş bir yelpaze sunacağız. Bu vesileyle İstanbul'un dört bir yanında hala varlığını sürdüren bostanlar ve tarım arazileriyle ilgili yapılabilecek çalışmalara alan açmayı ve genelde şehir araştırmalarında yer almayan tarımsal üretim ve etrafında şekillenen ilişkileri bu geniş literatüre katmayı umuyoruz.

Coğrafyacı Paul Kaldjian, kent bostanlarıyla gıda güvenliği arasındaki ilişkiyi İstanbul'un bostanları üzerinden incelediği doktora tezinde¹³ (2000) ve ardından yayınladığı makalesinde¹⁴ (2004), İstanbul kent bostanlarının hem geçim kaynağı hem de gıdaya erişimin sürdürülebilirliği açısından önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Kaldjian, alan araştırmasında edindiği veriler ışığında haritalar oluşturmuştur. Haritalarda evlere ait bostanlar işaretlenmemişse de¹⁵ İstanbul'un bostanlarının izini süren kapsayıcı

11

Bu alandaki bazı akademik araştırmalar şunlardır: Kaldjian, P. J. (2000). *Urban Food Security and Contemporary Istanbul: Gardens, Bazaars and the Countryside*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Arizona Üniversitesi, ABD; Kıran, A.F. (2019). *İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanındaki Tarihi Bostanların Kültürel Peyzaj Kapsamında Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul; Koder, J. (1993). Fresh Vegetable for the Capital içinde *Constantinople and Its Hinter-land* C. Mango, & G. Dagron (Ed.), *Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies* (s. 49-56). Oxford; Ricci, A. (2008). *İstanbul'da Manevi Kültürel Miras: Kara Surların Bizans Bahçeleri*. 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı (s. 66-67) İstanbul: Eminönü Belediyesi & Haliç Belediyeler Birliği; Shopov, A., & Han, A. (2013). Osmanlı İstanbul'unda Kent İçi Tarımsal Toprak Kullanımı ve Dönüşümleri: Yedikule Bostanları. *Toplumsal Tarih* (236), 34-38; Yılmaz, C. (2015). Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu. Y. Coşkun, & C. Yılmaz (Dü.) içinde *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 562-584). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

12

Çalışma kapsamında İstanbul'daki bazı bostanlar, tarım alanları ve tarım yapmaya uygun olduğu düşünülen bazı alanlar haritada gösterilmiştir. Henüz geliştirilme aşamasında olan haritaya ulaşmak ve haritayı daha detaylı incelemek için http://umap.openstreetmap.fr/en/map/istanbul-kent-bostanlar_577407 adresinden ulaşabilirsiniz.

13

Kaldjian, P. (2000). *Urban Food Security and Contemporary Istanbul: Gardens, Bazaars and the Countryside*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Arizona Üniversitesi, ABD.

14

Kaldjian, P. (2004). İstanbul's Bostans: A Millenium of Market Gardens. *Geographical Review*, 94(3), 284-304.

15

Kaldjian'ın da işaret ettiği gibi gecekonduların kurulan bostanlar, hane halkının gıdasını karşılaması açısından yaşamsal bir yerde durmaktadır (Kaldjian P., 2000: 45). Aynı zamanda hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan işgal bostanları da az da olsa vardır. Kaldjian'ın çalışması 1990'ların sonuna yapılmıştır, 2000'lerdeki kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte ev bahçelerinin önemli bir kısmı yok edilmiştir. Kentte herhangi bir işleve tabii olmayan arazilerin de azalmasıyla işgal bostanları da neredeyse imkansız hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde bu çevrelerdeki insanların gıda temini, 1990'ların sonlarına nazaran daha fazla pazara bağlıdır.

ender çalışmalardan biri olduğu için Kaldjian'ın Suriçi'nde ve İstanbul genelinde bostanları işaretlediği haritalara bölüm içinde yer verdik. Kaldjian'ın Suriçi haritası incelendiği takdirde, buradaki bostanların Langa bölgesinde ve İstanbul Kara Surları çevresinde Yedikule, Belgradkapı ve Silivrikapı boyunca yer aldıkları görülmektedir.

Kaldjian, Suriçi'nin yanı sıra İstanbul genelinde ulaşabildiği bazı bostanları da harita üzerinde işaretlemiştir. Bu haritadan bostanların sadece kent merkezinde ve yakın çevresinde konumlanmadığını, kentin farklı noktalarına dağıldıklarını görüyoruz. Avrupa yakasında Langa (Yenikapı), Kemberburgaz ile Alibeyköy (Eyüp), Havalimanı (Yeşilköy), Habipler (Sultangazi), Şamlar (Başakşehir), Mahmutbey (Bağcılar), Çatalca, Ortaköy (Silivri), Kilyos ve Gümüşdere'deki (Sarıyer) bostanlarını işaretlemiştir. Anadolu Yakasında ise Kavacık (Beykoz), Çavuşoğlu (Kartal), Aydınlı (Tuzla) ve Kurtköy (Pendik) gibi yerlerdeki bostanlara yer vermiştir. Kaldjian'ın haritasında İstanbul'un tüm bostanlarına yer verilmediği de dikkate alınmalıdır. 1970 sonrasında neoliberal kent politikaları tarım arazilerinin ve bostanların ortadan kaldırılmasını hızlarsa da Kaldjian'ın haritasıyla İstanbul'da 1990'ların sonlarında hala kayda değer sayıda bostan olduğu görülmektedir.

Son on yıl içerisinde neoliberal politikaların İstanbul'da daha yaygın bir şekilde uygulanması ve altyapıyla inşaat projeleri, bostanların büyük bir kısmının yok edilmesine sebep olmuştur. Bunlardan günümüze ulaşmayı başaranlar ise çeşitli projelerle tamamen yok edilme tehdidi altında varlıklarını sürdürmektedir. İSKİ'nin yapmaya planladığı arıtma tesisi hayata geçirildiği takdirde Gümüşdere'deki (Sarıyer) tarım alanları ve su varlıkları, Kanal İstanbul projesi yapıldığı takdirde ise 45 km uzunluğundaki Küçükçekmece - Sazlıbosna – Durusu (Terkos'un Doğusu) koridorundaki tarım alanları (Yarımburgaz, Arnavutköy, vb.) ve su varlıkları ortadan kalkacaktır. İstanbul kent merkezindeki Yedikule ve Piyalepaşa gibi bostanların varlıklarını yok sayan koruma politikalarının ve tasarım projelerinin yanı sıra Suriçi'nde müze denetimi olmadan girişilen süs havuzu temel inşaatı,¹⁶ koruma kurulu onayı olmaksızın Fatih Belediyesi tarafından Yedikule'de açık otopark için surların dibine mıcır ve asfalt döken hukuksuz belediye müdahalelerinde de görüleceği gibi bostanlar sürekli tehdit ve baskı ile karşı karşıyadır.¹⁷

Şekil 2. 1998 yılında İstanbul Suriçi'ndeki bostanların dağılımı (Paul Kaldjian, 2004)

Şekil 3. 1997-98 yılları arasında İstanbul genelindeki bostanlar (Paul Kaldjian, 2004)

Son birkaç senede ortaya çıkmış bir başka tehlike ise bostanları farklı “yeşil temalı”¹⁸ belediye projeleriyle dönüştürerek yok etme girişimidir. *Greenwashing*, diğer bir deyişle “yeşil (göz) boyama”¹⁹ diye tabir edilen bu tür projeler, şirketlerin ve kamu kurumlarının çevreyi önemsiyormuş, sürdürülebilir politikalar izliyormuş gibi yaptığı ancak esas derdi kâr ve rant olan ürün ve tasarımları betimliyor. Nitekim bugüne kadar İstanbul’un tarihi bostanları üzerine geliştirilen tasarım projeleri korumadan ve yaşatmaktan ziyade

onlara “tematik” düzenlemelerle farklı işlevler atarak bostanları tamamen yok etmeye yönelik olmuştur. Bunlar arasında park, hobi bahçesi, spor alanları, dinlenme alanı, çocuk oyun parkı gibi herkese cazip geldiği ve kamu yararı gözetildiği iddia edilen projeler ve öneriler bulunmaktadır. Kamu yararının tersine bu tür projeler bugün ekolojik soylulaştırma²⁰ yoluyla mekan üzerinden yeni bir rant elde etme girişimidir. Kısa ve uzun vadede özellikle yoksul mahallelerde soylulaştırmaya ve mahallelinin barınma hakkının ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Bu yeşil temalı projelerin²¹ hepsi ve daha fazlası (Şifa Kafe, Sera ve Atölyeler, Pazar Alanı, Çocuk Oyun Alanı, Bisiklet Yolu, Hasat Lokantası, Şifalı Bitkiler Bahçesi, Çiçekli Bitkiler Bahçesi vb.) Kara Surları boyunca uzanan tarihi Yedikule bostanlarının üzerine planlanarak Kara Surları ile bostanların bir bütün olarak yaşamasına imkan tanıyamamaktadır. Gümüşdere’de (Sarıyer) planlanan arıtma tesisi şehrin suyunu temizlemek iddiasıyla yapılsa da bu tesis inşa edildiği takdirde bölgedeki su varlıklarına ve tarım alanlarına onarılmaz zararlar verecektir.

Kentin tarihi alanlarına yönelik mevcut “koruma” yaklaşımları ve uygulamalar, kentin tarım alanlarına olan ihtiyacı göz ardı ettiği gibi tarihi bostanların sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerini ve alanın özgün yerel kimliğini yok sayarak tektipleştirip bu değerler arasında hiyerarşi üretmek aralarındaki farklar ve ilişkiler önemsiz ve yokmuş gibi ele almaktadır. Yeşil temalı projeler bostanları atıl, işgal edilmiş, tanımsız, kimliksiz ve boş alan olarak görmektedir.²² Üretim faaliyetinden ziyade rekreatif ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tasarım fikirleri alanda korumanın, yaşam döngüsünün ve işlevsel sürekliliğin önüne geçmektedir. Bu da bostanlar ile birlikte insan dışındaki diğer canlıların yaşam alanlarının yok edilmesine, mekânsal ilişkilerin ve tarihi bağlamın parçalanmasına neden olmaktadır.

Yeşil temalı projeler dışında restorasyon projeleriyle de öne çıkan bazı söylemler, bostanları yok sa-

16 Tarihi Bostana Süs Havuzu İnşaatı Durdu. *Hürriyet*, 12.11.2014. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tarihi-bostana-sus-havuzu-insaat-durdu-27564271>.

17 Açık Otopark Yapılması Planlanan Yedikule Bostanları'na Asfalt Dökümü Başladı; Halk Tepkili. *T24*, 27.09.2018. <https://t24.com.tr/haber/acik-otopark-yapilmasi-planlanan-yedikule-bostanlarina-asfalt-dokumu-basladi-halk-tepkili,710324>

18 2005’te kabul edilmiş “Tarihi Yarımada (Fatih) 1 / 1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı ve Plan Notları”nda “Sura bitişik alanlardaki 1875 tarihli haritada yer alıp da günümüze kadar mevcudiyetini devam ettiren bostan alanları korunacaktır” ve “Hazırlanacak kentsel tasarım-peyzaj projelerinde, Tarihi Yarımada’nın kimliğine uygun, ekolojik etütler yapılacak, mevcut yeşil dokusu korunarak, Tarihi Yarımada ve İstanbul ile özdeşleşen bitki ağaç türleri ile peyzaj kalitesi zenginleştirilecek, mevcudiyetini devam ettiren tarihi bostan alanlarının tarımsal karakteri korunacaktır” yazılmaktaydı. Ancak 2012’de yeniden düzenlenen plan notlarında bu ibare “Sura bitişik alanlardaki 1875 tarihli haritada yer alan günümüze kadar mevcudiyetini devam ettiren bostan alanları yeşil alan bütününde tematik olarak değerlendirilecektir” şeklinde değiştirilmiştir.

19 Köprülüoğlu K., *Greenwashing: Yeşil ile göz boyama*. 9 Aralık 2017 trendi, <https://yesilgazete.org/greenwashing-yesil-ile-goz-boyama-trendi-kubra-kopruluoglu>

20 Fatih Belediyesi, sur içindeki hâlâ bostan olarak kullanılan Silivrikapı Buz Pistinin yanındaki araziye park, oturma - dinlenme alanı, çocuk oyun parkı, spor alanları ve yeşil alanlar yapmak bir fikir projesi hazırlamıştır. Ocak, H. Yedikule Bostanları Tehlike Altında, *Cumhuriyet*, 30 Mart 2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akpli-fatih-belediyesi-yedikule-bostanlarina-tesis-yapmak-istiyor-1824196>

21 Dooling, S. (2009). Ecological Gentrification: A Research Agenda Exploring Justice in the City, *International Journal of Urban and Regional Research* 33(3):621-639

22 Türkiye’nin imzacıları arasında olduğu Avrupa Peyzaj Sözleşmesi göstermektedir ki, “Yedikule Bostanları ile ilgili proje üretim süreçleri, tanımlanan peyzaj kaliteleri ve projelerin bilimsel nitelikleri incelendiğinde üretilen projelerin ve peyzaja yapılan müdahale biçimlerinin sözleşme ile ilgili taahhütlerin hiçbirini yerine getirmedeği ve kültürel peyzaja geri dönülmez zararlar veren bir yapıda olduğu görülmektedir.” Burcu Yiğit Turan, *Yedikule Rekreasyon Uygulama Projesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Değerlendirme Raporu*, 19 Temmuz 2013, <https://www.dropbox.com/s/p7e99bkh8jqsd9q/YedikuleKGB-Peyzaj-Raporu-19Temmuz2013.pdf?dl=0>

yan yaklaşımı ısrarla sürdürmektedir. Bu tavır, Kara Surlarını taştan ibaret gören ve turizmi önceleyen, alandaki yaşamı dışlayan, şehrin tarihi değerlerini bağlamından ve bütünlüğünden koparan "anıt" odaklı koruma söyleminde de görülebilir. Şubat 2021'de uzun zamandır ihtiyaç duyulan Kara Surları restorasyonunun başlamasıyla bu yaklaşım yeniden gün yüzüne çıkmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, restorasyon çalışmalarının devam ettiği Yedikule çevresinde incelemelerde bulunmuş ve inceleme sırasında basına şu demeci vermiştir:

Toplamda 22 burcu iki yıl içerisinde tamamlayarak hem İstanbul'un hem de dünyanın gezi alanı şeklinde kullanılmasına müsait hale getirmek istiyoruz. Sadece burayla da kalmıyor, yakın çevresinde birtakım gelişmeleri de tetikleyecek. Bana göre dünyada çok özel gösterilen, gezilen, tarihi anlatılarıyla, Bizans döneminin, fetih döneminin ve sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi izleri burada.²³

Bu açıklamadan, burçlar arasında turistik bir yürüyüş yolunun yapılması planlandığı ve Surların sadece turistik bir öge olarak değerlendirileceği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, surları çevreleyen yaşamı tamamen dışlayarak geçmişten günümüze ulaşan sur-bostan bütünlüğünü ve alanın özgünlüğünü korumayı imkansız hale getirmektedir. Üstüne titrediğimiz İstanbul Kara Surları, yüzyıllardır onları sarıp sarmalayan bostanlarla bir arada yaşamış ve bostanlar sayesinde ayakta kalmıştır.²⁴ Sur ve bostan birlikteliği farklı topluluklara ait pek çok hikayeyi ve tarihi katmanı bir arada taşır. Bu yüzden Kara Surlarını askeri öneminden dolayı bir fetihten ibaret kılan tarih anlatılarının ötesinde, surlar etrafında yaşamış toplulukların farklı hikayelerini kapsayan bir yaklaşıma gereksinim duymaktayız.

Kolektif Kent Bostanları ve Beylikdüzü Belediyesi Bostanı

1990'lı ve 2000'li yıllarda Tarlataban gibi kolektif kent bostanları kurulmuş olmakla birlikte kentte tarımın bir talep olarak yaygınlaşması 2013 Gezi sonrası gerçekleşmiştir: Roma Bostanı, İmrahor Bostanı, Berkin Elvan, Moda Bostanı ve Şenay ve Gülsuman Halk Bahçesi" bu dönemde kurulmuş kolektif bostanlar arasında öne çıkanlardır. Ekolojik krizin yanı sıra sağlıklı gıdaya ulaşmada adaletsizliklere dikkat çekmek ve bunların karşısında somut deneyimler ve farkındalık yaratmak için dayanışma ağı, dernekler gibi çeşitli topluluklar İstanbul'un farklı yerlerinde kolektif kent bostanları kurmaya başladılar. Bu topluluklar 2020 pandemisinin ilk iki ayında İstanbul'un 9 farklı ilçesinde 29 kolektif kent bostanı kurmuştur.²⁵ Bunların bir kısmı müşterek alanlarda, bir kısmı da apartmanların bahçeleri gibi özel mülklerde olan fakat hepsi kolektif şekilde işleyen ticari kaygı gözetmeksizin oluşturulmuş küçük ölçekli bostanlardır. Bu bostanlar özellikle kent merkezlerinde olsa da Gazi Mahallesi, Yarımburgaz gibi kentsel yoksulluğun daha görünür olduğu yerlerde de kurulmuştur. Uzun soluklu kent bostanı deneyimlerinin olduğu yerlerde dayanışmayı arttırmak için ürün dağıtımı da yapılmıştır. Bu toplulukların oluşturduğu bostanların bazıları 2021 baharında da ekilip biçilmek üzere hazırlıklara girişmiştir. Pandemiyle birlikte kolektif kent bostanlarının yoksul mahallelere de yayılması, kolektif kent tarımın her

23

Vurgular tarafımıza aittir. Mücahit Türetken, "İstanbul'un Kara Surları Restore Ediliyor", *Arkeolojik Haber*, 25 Şubat 2021, <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-istanbul-kara-surlari-restore-ediliyor-29181/>

24

Mart 2014'te Kültür Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, UNESCO ve İstanbul Alan Yönetim Başkanlığı'na sunulmuş olan Figen Kivılcım, Asu Aksoy ve Alessandra Ricci imzalı "İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu"na göre Yedikule'deki yeraltı suları, topraktaki tarımsal faaliyet ve surların oluşturdukları özel yapı, 5. yüzyılda inşa edilmiş olan Kara Surları'nın ayakta kalmasını sağlayan başat sebeptir (Mayıs 2014, https://www.academia.edu/34670406/İSTANBUL_KARA_SURLARI_DÜNYA_MİRAS_ALANI_KORUMA_SORUNLARI_İZLEME_RAPORU).

25

Yayınlanmamış araştırma Kiraz Özdoğan, Mayıs–Haziran 2020, İstanbul.

Şekil 4.
Pandeminin ilk iki ayında kentteki toplulukların girişimiyle oluşturulmuş kolektif bostanların İstanbul genelindeki dağılımları (Maya Başdal, 2020)

kesimden insanı kapsayacak şekilde toplumsal bir harekete dönüşmeye başladığının açık göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Kent tarımı, otoritelerin İstanbul'u tarımsızlaştırma politikalarıyla eş zamanlı olarak toplumsal harekete dönüşmüştür. Bu toplumsal hareketler bostanları sadece gıdanın üretilmesi ve insanlara sağladığı ekonomik yararlar açısından değil, aynı zamanda tüm canlılar için yaşanabilir müşterek alanlar oluşturması ve yaygınlaştırması perspektifiyle ele almakta ve bu yüzden de kentte tarımın hayatımızda çok temel bir yerinin olduğuna dikkat çekmektedir.

Pandemi, İstanbul'un gıda konusunda kendine yetmekten oldukça uzak, diğer şehirlere ve pazara bağımlı halini daha da belirginleştirdi. Bu dönemde de artan gıda adaletsizliğini gidermek için Beylikdüzü Belediyesi ticari kaygı gözetmeksizin, Yaşam Vadisi Proje alanının yanında 20 bin metrekarelik bir alanı bostana dönüştürdü. Bu bostandan elde edilen ürünler, Beylikdüzü Belediyesi'nin Gıda Bankası üzerinden ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.²⁶ Bu uygulamanın Büyükşehir Belediyesi'nin de desteğiyle diğer ilçelere yayılmasını ümit ediyor, böylece kentte tarımın yerel yönetimler

²⁶ Başkan Çalık Yaşam Bahçesi'nin Mahsullerini Topladı, 3 Temmuz 2020. <https://www.beylikduzu.istanbul/haber/1313/baskan-calik-yasam-bahcesinin-mahsullerini-topladi>

Şekil 5.
Pandemide Beylikdüzü Belediyesi tarafından oluşturulan kent bostanı (İnanç Kıran, 2021)

aracılığıyla uzun vadede desteklenerek geliştirilmesinde emsal teşkil edeceğini düşünüyoruz.

Tarımın Kent Merkezinde Yaşayan Halleri: Yedikule, Piyalepaşa ve Kuzguncuk Bostanları

Bizans'ta olduğu gibi Osmanlı'da da kent tarım faaliyetleri varlığını sürdürmeye devam etmiş; bostanlar fermanlarla, vakıf kararlarıyla ve bireysel çabalarla korunmuştur. İstanbul'un günümüze ulaşan son tarihi bostanları sur, camii ve kilise gibi yapılar ile iç içedir. Bu yapıların hamileri binaları korumaya özen gösterdikleri gibi bostanların da günümüze ulaşmasını sağlayan kararlar almışlardır. Yüzlerce yıllık birikimiyle tarihsel ve işlevsel sürekliliğe, somut ve somut olmayan kültür mirası değerine sahip olan Yedikule Bostanları, Mevlanakapı'dan Yedikule'ye (Altıncakapı) uzanmaktadır.

Yedikule bostanlarının tarihi, 5. yüzyılda inşaatı II. Theodosius döneminde tamamlanan İstanbul Kara Surlarına dayanmaktadır. Teodosyen Kanunnamesi'nde, tarım alanlarının da konumlandığı bu alanın kullanımına yönelik hükümler yer alır. Kanunname'deki bir fermandan, Kara Surları'na ait kulelerin alt katlarının çevredeki çiftçilerin kullanımına tahsis edildiğini ve savaş zamanı dışında askerlerin dahi alana giremeyeceğini söylemektedir.²⁷

Yedikule Bostanları arasında, günümüze ulaşmış Belgradkapı'daki Panagia Rum Kilisesi'nin Bostanı, Osmanlı döneminde olduğu gibi bugün hala kilise vakfı tarafından yaşatılmaktadır.

Yakın zamana kadar baştan başa bostanlar ve bahçeler ile bezenmiş İstanbul'un belli semtleriyle özdeşleşmiş yerel ürünlerden bazıları Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı *Seyahatnamesi*'nden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* (1949) romanına kadar pek çok eserde geçmektedir. İstanbulluların bir zamanlar gururla andığı Langa hıyarı, Arnavutköy çileği ve Yedikule marulu şehrimizin kaybettiği lezzetler ve değerler arasındadır. Bayrampaşa enginarı, Kavak inciri gibi İstanbul'a has bazı yerel ürünler bugün şehrin bazı bostanlarında yetiştirilmeye ve İstanbulluların sofralarına ulaşmaya devam etmektedir.

²⁷ Ricci, A. (2009) "İstanbul'da Manevi Kültürel Miras: Kara Surlarının Bizans Bahçeleri", 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu.

Şekil 6. Mevlanakapı-Yedikule (Altıncakapı) arasında yer alan bostanlar (İnanç Kıran, 2021)

Şekil 7. Kara Surları'na konumlanmış Yedikule Bostanları (Fatih Pınar, 2020)

Şekil 8. Yedikule'de Belgradkapı Panagia Rum Kilisesi bostanı (İnanç Kıran, 2016)

İstanbul'un bu eşsiz değerleri, 10. yüzyılda çeşitli kaynaklardan derlenerek hazırlanan Geoponika adlı tarım kılavuzunda ayrıntılarıyla sıralanmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda İstanbul'un bostanlarında yetiştirilen bazı bitkilerin, tüm sosyal ve ekonomik değişimlere rağmen bir süreklilik gösterdiği ve günümüzde de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Geoponika'nın İstanbul bölümünde geçen turp, lahana, pırasa, soğan ve pazı gibi bitkiler bugün hala bostanlarda ekilmeye devam etmektedir.²⁸ Bunların yanı sıra bostanlarda incir, dut, armut, erik, kiraz gibi çeşitli meyve ağaçları da yer almaktadır.

28

Tanyeri Erdemir, T. (2009) Migrating Gardens, Chasing Calves in İstanbul, *Annex* (4), 6-7, Kopenhag; White, C., Shopov, A., & Ostovich, M. (2015). *An Archaeology of Sustenance: The Endangered Market Gardens of İstanbul*. Cherry J., Rojas F. (Ed.), *Archeology for the People: Joukowski Institute Perspectives, Joukowski içinde* (s. 29-38). Institute Publication, Oxford, UK: Oxbow Books, 7.

29

Shopov A. & Çakırmacı E., *Yedikule Rekreasyon Uygulama Projesi Sosyal Etik Raporu*, 17 Temmuz 2013.

30

UNESCO somut olmayan kültürel mirası şöyle tanımlar: toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlardır. Yazılı olmayan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların doğa ve tarih ile etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli bir oluşum ve gelişim göstermektedir (UNESCO, 17 Ekim 2003).

31

Shopov, A. (2021). Irrigating and Weeding the Bostan in Sixteenth Century Ottoman Turkish Literature. *Turkish Ecocriticism*, Lexington Books: 69-85.

32

White, C. E., Shopov, A., & Ostovich, M. E. (2015). *An archaeology of sustenance: the endangered market gardens of İstanbul*. *Archeology for the People: Joukowski Institute Perspectives*, 29-38.

boyunca uzanan bostanlar, bugün Cideli (Kastamonu) bostancılar tarafından işletilmektedir. Bostancılığı kendilerinden evvel bu bahçelerde çalışmış Balkan göçmeni Arnavutların, Makedonların yanı sıra Yedikuleli Rum, Bulgar ve Ermeni ustalarından öğrenmiştir. Böylece Cideli (Kastamonu) bostancılar, kadim bostancılık uygulamalarının günümüze aktarılmasına ve taşınmasına imkan sağlamıştır. Bu yönüyle Yedikule'deki bostancılık somut olmayan kültürel miras³⁰ değeri taşımaktadır. Ayrıca bostancılar, bostanları ile birlikte teraslama, su

havuzu ve su kanallarından oluşan sulama sistemi, maşula (tava) tekniği gibi geleneksel ve özgün arazi ve toprak kullanım pratiklerini de devralmıştır.

20. yüzyılın başlarından itibaren çekilen fotoğraflar, kuyular ile sulanan ekim yataklarının maşula adıyla anılan satranç tahtası deseninin, 16. yüzyıldan bu yana³¹ bostanların arazi ve toprak kullanımının vazgeçilmez bir özelliği olduğunu göstermektedir.³² Ayrıca İstanbul'da evlerin ve bahçelerin su ihtiyacını karşılamak için

Şehil 9. Bostanların özgün arazi ve toprak kullanımını yansıtan maşulalar (Fatih Pınar, 2020)

açılmış kuyuların büyük çoğunluğu bugün apartman temellerinde gömülü olsa da, Yedikule'de bostanların sulanmasında halen kuyular kullanılmaktadır. Çapları 3-6 metre arasında değişen bostan kuyuları yuvarlak planlı ve taş örgü olarak inşa edilmiş olmakla birlikte, birkaçı tescillidir.

Kuyularla sulanan ve Cideli bostancılar tarafından ekilen bu alanlardan, Yedikule Kapı – Belgradkapı arasında kalan Suriçi bölgesindeki bostanlara arşiv belgelerinde ve tarihi haritalarda da rastlanmaktadır. Temmuz 2013'te moloza gömülen bostanlardan biri, 1786 tarihli J. B. Le Chevalier haritasında "İsmail Paşa Bahçesi" olarak işaretlenmiştir.

1819 tarihli Kauffer haritasında ve 1840 tarihli Hellert haritasında Yedikule Kapı – Belgradkapı arasındaki Suriçi bostanlarının tamamı İsmail Paşa Bahçesi ismiyle geçmektedir. Ayverdi haritasında da,³³ "İsmail Paşa Bostanı" ismiyle karşılaşılmaktadır.

1735 tarihli kefil defterinde, İsmail Paşa Bostanı'nın yanı sıra bir kısmı 2013 Temmuz'unda moloza gömülmüş Bayram Paşa Bostanı'ndan da söz edilmektedir. Bu bostan, ilk kez 1634-35 tarihli vakfiyede anılmaktadır. Adı geçen İsmail Paşa ve Bayram Paşa 17. yüzyılın sadrazamları arasındadır.

Arşiv belgelerinde ve tarihi haritalarda ismi İsmail Paşa bostanı olarak geçen alan, Temmuz 2013'te Fatih Belediyesi tarafından moloza gömülene kadar işlevini sürdürmekteydi.

Suriçi'ndeki İsmailpaşa ve Bayrampaşa Bostanları, 2013'te uygulanmak istenen park ve rekreasyon projesi sebebiyle moloza gömülerek işlevsiz ve kullanılmaz hale getirilmiştir. Bu yüzden bu bostanların üzerindeki molozun ivedilikle kaldırılarak alanın bostan haline getirilmesi gerekmektedir.

Yedikule Suriçi'nde moloza gömülen bostanların yanı sıra, 2016 yılının Ocak ayında Kara Surlarına konumlanmış bostanların barakaları ve seraları "görüntü kirliliği" oluşturduğu gerekçesiyle İBB zabıtalardan yıkılmıştır.³⁴ Bostancılar tarım-

Şekil 10. Yedikule'de Malcı Çırağı Mehmet Paşa Camii'nin yanındaki bostanın yuvarlak planlı 6 metre çapında 30-40 metre derinliğindeki taş örgü bostan kuyusu (İnanç Kıran, 2018)

Şekil 11. Yedikule Kapı – Belgradkapı arasındaki Suriçi bostanlarından tarihi Sadrazam Bayram Paşa Bostanı (İnanç Kıran, 2018)

Şekil 12. 2013 Temmuz'da moloza gömülen İsmail Paşa Bostanı'ndaki yıkım esnasında rahmetli bostancı Recep Erarslan ve Ayşe Öztürk turp toplarken (Aleksandar Shopov, 2013).

³³

Ayverdi, E. H. (1958), *XIX. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

³⁴

Yedikule Bostanlarında Yıkım. *XXI Dergisi*, 14 Ocak 2016. <https://xxi.com.tr/i/yedikule-bostanlarinda-yikim>

Şekil 13.

Le Chevalier haritasında 2013 yılı Temmuz'unda moloza gömülen Suriçi'ndeki bostanlar .

Şekil 14.

19. yüzyıl İstanbul Haritası'nda İsmail Paşa Bostanı (Ayverdi, 1958)

II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 07.09.2015 tarih ve 3719 sayılı kararı ile "16. yüzyıldan itibaren Büyük Piyalepaşa Camii ve külliyesinin akarı olarak kullanıldığı anlaşılan, camilerin giderlerini karşılamak üzere vakıflara gelir sağlayan bostanların günümüze ulaşan son örneği niteliğindeki bostan alanının özgün arazi kullanım biçiminin devamı olması, kültürel ve estetik değeri bulunması, cami-bostan birlikteliğinin geriye kalan örneğini temsil etmesi nedenleriyle Osmanlı tarım teknolojisinin mimari unsuru olan su kuyusu ve havuz ile birlikte bütüncül olarak" tescillenmesine karar vermiştir.³⁶

sal faaliyetlerini sürdürebilmek için el aletlerini koyabilecekleri, tohumlarını saklayabilecekleri ve yağmur yağdığında sığınabilecekleri barakalara ihtiyaç duymaktadır. Bostanlardaki yaşam ve üretim faaliyetleri için elzem olan bu barakalar, uygun bir tasarımla buldukları bölgedeki görsel ve tarihe kimliğe aykırılık oluşturmadan yeniden düzenlenebilir. Tarihi ve kültür değeri ve Kara Surları ile birlikte mekansal ve işlevsel sürekliliği sebebiyle tarihi bostanların yok edilmesi yerine, Mevlanakapı-Yedikule (Altınkapı) arasında sur boyunca ve yer yer mahalle içlerinde bulunan bir iki bostanın koruma altına alınmasını sağlayacak adımlar bir an evvel atılarak bu bostanlar gelecek nesillere ulaştırılmaktadır.

İstanbul'da Yedikule'nin yanı sıra halen varlığını sürdüren tarihi bostanlardan bir diğeri 1565-1574'te bugün Piyalepaşa Bulvarı'nın geçtiği, Kozlu Dere yatağının kenarında yer alan Büyük Piyalepaşa Camii Bostanı'dır. Vakfiyelerde de sınırları belirtilen bu bostanı camii, türbe ve haziresini görebildiğimiz külliyeyle ayrı kabul etmemek gerekir.

2015 yılında Piyalepaşa Bostanı'nın, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilen zeminaltı otopark ve çevre düzenleme projesi³⁵ sebebiyle yıkımı gündeme gelmiştir. Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi ise akabinde tarihi bostanın otopark ve çevre düzenleme projesine karşı korunabilmesi için tescil girişiminde bulunmuştur. Bu girişimin sonucunda, İstanbul

Piyalepaşa Bostanı bu karar ile zeminaltı otoparkı ve çevre düzenleme projesinin bir parçası olmaktan kurtararak koruma altına alınmıştır. Bu kurul kararının Kara Surları'nın yaşayan kültürel peyzajını oluşturan Yedikule Bostanları ve İstanbul'un diğer bostanları için de bir emsal olmasını ümit ediyoruz. Nitekim 2014'te UNESCO Periyodik Raporlama sürecinde İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığına düzenlenen toplantılarda bostanların Kara Surları ile birlikte kültürel peyzaj olarak

³⁵ Tarihî Bostana Otopark İnşaatına Durdurma, T24, 17 Ağustos 2015. <https://t24.com.tr/haber/tarihi-bostana-otopark-insaatina-durdurma,306486>

³⁶ "Bir Kültür Varlığı Olarak Piyalepaşa Camii Bostanı'nın Koruma Koşulları" başlıklı belge, Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nin 2017.07 tarih ve sayılı yazısına ektir. Bu bostanın "rehabilitasyon"unun gündeme gelmesi üzerine hazırlanmıştır. https://www.arkeologlardernegist.org/assess/images/A_PİYALEPASAZKORUMA_2017.07.pdf

Şekil 15. Moloz altındaki alanın 1890'lardaki (Berggren) ve yeniden bostan haline getirilmesi istenilen alanın günümüzdeki görüntüsü (İnanç Kıran, 2019)

alanın korunması tavsiye kararının benimsenmiş olması ve bostanlar ile birlikte bütüncül koruma çalışmalarının yapılacağı toplantılarda kayda geçirilerek söz konusu rapor UNESCO'ya teslim edilmiştir.

İstanbul'un tarihi bostanları arasında yer alan Kuzguncuk Bostanı ise bu semtte yaşamış İlyâ adlı bir Rumla özdeşleşmiştir. Bostan, İlyâ'dan sonra başka bir bostancı tarafından devam ettirildiği bilinse de Kuzguncuk uzun bir süre bostancısız kalmıştır. Bostancısız kalan bu alana 1990'lı yıllarda önce hastane, daha sonra da okul yapılmak istenmiş ancak bostanın yok edilmesi tehdidine karşı mahallelinin ve Kuzguncuklular Derneği'nin desteğiyle yerel bir mücadele oluşmuş ve bu mücadelenin sonucunda tarihi Kuzguncuk bostanı yapılaşmaya açılmaktan kurtarılmıştır.³⁷ Kuzguncuk Bostanı köklü tarihi ve bostan olarak yaşatılması ve korunması için verilen yerel mücadele sonunda, fikir ayrılıklarına rağmen, mahalleliye açık bir hobi bahçesi olarak yeniden tasarlanmıştır. 2014 yılında Kuzguncuklular Derneği'nin de önerisiyle Üsküdar Belediyesi tarihi

Şekil 16. Yedikule bostanlarında barakaların ve seraların yıkımı (XXI, 2016)

³⁷ Kent Stratejileri Merkezi, İlyâ'nın Bostanından Kuzguncuk Kent Bostan/Park Projesine, 3 Kasım 2016. <https://kentstratejileri.com/2016/11/03/ilyanin-bostanindan-kuzguncuk-kent-bostanpark-projesine/>

Şekil 17.
Piyalepaşa
Camii'nden
bostana bakış
(Tolga İldun /
Magma Dergisi
2021)³⁸

Şekil 18.
Piyalepaşa
Camii Bostanı
(İnanç Kıran,
2020)

bostan arazisini Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kiralarak 2015 yılında İlya'nın Bostanını park ve hobi bahçesi olarak düzenlemiştir. 16.5 dönümlük bostan, hobi bahçesi düzenlemesi kapsamında 115 adet parsel bölünmüştür ve bu parsellerin 50 parseli, her yıl kuraya katılıp ismi çıkan mahalle sakinleri tarafından kullanılmaktadır.

İstanbul'da Yedikule, Piyalepaşa, Kuzguncuk gibi tarihi bostanların yanı sıra yakın zamana kadar mandıralar ve hayvan çiftlikleri de oldukça yaygındı. Şehir genelinde büyük çapta olmasa da birçok mandıra ve hayvan çiftlikleri yer almaktaydı. Bugün bunların bir kısmı hala varlıklarını sürdürmektedir. Bu mandıralar ve hayvancılık faaliyetleri şehir içindeki bostanların üretimde ihtiyaç duyduğu hayvan gübresi ihtiyacını da karşılamaktaydı. Fakat hayvancılık faaliyetleri, zamanla şehir merkezinde yasaklanarak kentin çeperinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra bostanlar, gıda üretmekle birlikte arıcılık ve kümes hayvancılığı gibi faaliyetlerin de yapıldığı yerler olmuştur. Bugün hala Küçükçekmece Gölü kıyısındaki Yarımburgaz bostanlarında kişisel tüketimi karşılamak amacıyla arıcılık ve küçük çapta kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Ayrıca Yedikule'de ilkokulun yanındaki bostanda da yine bostandaki yaşamı döndürecek kadar arıcılık yapılmaktaydı.

Yedikule'de ilkokulun yanındaki bostan (1074 ada 19 parsel), pandemide Fatih Belediyesi tarafından kiralanarak Mart 2020'den itibaren ilköğretim öğrencilerinin kullanımına yönelik "Yedikule Bahçe" isimli bir alana dönüştürülmüştür. Her ne kadar Fatih'te çocukların ekolojik tarımı görmelerine ve deneyimlemelerine yönelik bir çalışma olsa da, geleneksel bostan vasfı kaybettirilen bu alanın tarihsel peyzajı ve kendine has planı korunarak da çocuklara yönelik eğitimler gerçekleştirilebilirdi. Yedikule'de Suriçi'nde korunabilmiş nadir birkaç bostandan biri olan bu tarihi alan pandemide hızlıca girilen yeniden işlevlendirme projesi sonucunda özgün dokusu, varlığı ile oluşan tarihi kimliğini kaybetmiştir.³⁹

Kent Çeperindeki Tarım Alanları

Avrupa yakasında Kuzey Ormanlarından Küçükçekmece Gölü, Büyükçekmece Gölü ve Sazlıdere havzalarına, daha batıda Çatalca ve Silivri köylerine, Anadolu yakasında ise Pendik, Beykoz ve Şile'den Maltepe'ye uzanan tarım alanları, tahripkar müdahalelere rağmen ormanlarla birlikte şehri sarmaya; toprağını, suyunu ve canlılarını korumaya ve onları beslemeye devam etmektedir.

Sarıyer Gümüşdere'deki tarım alanları bunlardan biridir. Gümüşdere, eski bir Rum yerleşmesidir.

³⁸ Magma Dergisi 55. sayısında (2021) "Kent Tarımı / İstanbul: Ne Ektik Ne Biçtik" adlı özel dosya çalışmasını yayımlamıştır. Dosya için fotoğraf çeken Tolga İldun'a ve Magma Dergisi'ne bu yönergeye fotoğraflarla katkıda buldukları için teşekkür ederiz.

³⁹ Ocak, H. Bir Değer Yok Ediliyor, Cumhuriyet, 27 Nisan 2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bir-deger-yok-ediliyor-1735326>

Bugün burada hala tarımla uğraşan Pomaklar, 1924'te mübadaleyle Selanik'ten gelmiştir. Neredeyse yüz yıldır dillerini ve geleneklerini bölgede sürdürerek Kilyos'tan Beşiktaş'a kadar İstanbul'un pek çok semtine taze sebze ve meyva sağlamaktadırlar. Gümüşdere'deki bu tarım alanları, İSKİ'nin bölgeye yapmak istediği arıtma tesisi projesi sebebiyle⁴⁰ yok edilme tehdidi altındadır.

Anadolu Yakası'nda ise tarım arazilerinin önemli bir kısmı şehrin en yüksek noktası (537 m.) Aydos tepesine konumlanmıştır.⁴¹ Açık ve örtü altı tarım alanlarının da yer aldığı Aydos Tepesi, göleti ve geniş ormanları ile bir ekosistem oluşturmaktadır.

İstanbul'un tarihi bostanlarına ev sahipliği yapan yerlerden biri olan Maltepe ise, Osmanlı döneminde daha çok Rumların yaşadığı bir balıkçı köyü iken, 19. yüzyıldan itibaren tarım alanlarının giderek arttığı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Bu bölgede son yüzyılın ilk göç dalgası 1877-78 Rus Harbi öncesinde ve sonrasında yerleşen Erzincan Kemahlıları içerir. 1911-12 Balkan Harbi'nde ve takip eden yıllarda ise ağırlıkla Arnavutlardan oluşan Balkan göçmenleri buraya yerleşmiştir. Lozan Antlaşması kapsamında 1924'de Maltepe'ye yerleştirilen Drama'dan getirilen göçmenlerle birlikte balıkçı köyünden bostanların da olduğu tarım ağırlıklı bir yerleşim haline gelmiştir.⁴² 20. yüzyılın son çeyreğine doğru hızla artan nüfus ve yapılaşma neticesinde Maltepe'deki tarihi bostanların büyük bir bölümü betona gömülmüştür. Bu tarihi bostanlardan sadece birkaç tanesi günümüze ulaşmıştır.

İstanbul genelinde tarım alanlarının önemli bir kısmı, Kanal İstanbul Projesi sebebiyle yok edilme tehdidi altındadır. 2009 yılı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planında İstanbul'da toplam tarım alanı 11 bin 218 hektar olduğu, 2020 yılı Kanal İstanbul'a ilişkin plan değişikliği incelendiği takdirde, tarım alanlarının 733 hektara düştüğü belirtilmiştir. Kanal İstanbul projesi gerçekleştirildiği takdirde, 10 bin 485 hektar tarım alanı kaybedileceği anlaşılmaktadır. ÇED raporunda ise, proje alanının yüzde 52.16'sının tarım arazisi olduğu ifade edilmektedir.⁴³

Kanal İstanbul çalıştay raporuna göre "(...) proje ile yaklaşık 142 milyon metrekaarelik tarım alanı yapılaşma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu alan

Şekil 19.
Kuzguncuk
Bostanı (Tolga
İldun / *Magma
Dergisi*, 2020).

Şekil 20.
Yedikule
İlkokulu'nun
yanındaki
bostan
yıkılmadan
önce bulunan
arı kovanları
(Kiraz Özdoğan,
2018).

40
Demirkaya, M. & Aksoy A., Doğa Harikası Kilyos Plajına 'Atıksu Arıtma Tesisi' Tehdidi, DHA, 21 Kasım 2019. <https://www.dha.com.tr/yurt/doga-harikasi-kilyos-plajina-atiksu-aritma-tesisi-tehdidi/haber-1738237>

41
Kartal, Pendik, Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçelerinde bulunan Aydos Tepesi, adını Roma ve Bizans döneminde bugünkü Sultanbeyli İlçesi sınırları içinde kalan Aydos Kalesi'nden almıştır.

42
Kurtuluş H., Aslan Ş., Besime Şen, vd. (2018). *Toplumsal Hafızada Zamanda ve Mekanda: Maltepe*, Maltepe Belediyesi Yayınları, İstanbul.

43
Kanal İstanbul Projesi'nin riskleri ve muhtemel sonuçları toplumla paylaşılmalı, 30 Kasım 2019. <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/kanal-istanbul-projesinin-riskleri>.

İstanbul tarım alanlarının yaklaşık %19'unu oluşturmaktadır.”⁴⁴

Kanal İstanbul gerçekleştirildiğinde, İstanbul'un Avrupa Yakası'nda yer alan tarım alanlarının önemli bir kısmı yapılaşma tehdidinde açılacaktır. Kanal İstanbul güzergâhında kalan İstanbul'u besleyen tarım alanlarıyla ilgili olarak ÇED Raporu'nda⁴⁵ ve 50 soruda Kanal İstanbul Kitapçığında⁴⁶ kanaldan çıkan tarım toprağının büyük ve geniş yeni rekreasyon alanlarının oluşturulması için kullanılacağı ifade edilmesi tarım alanlarının heba edileceği anlamına gelmektedir.

Kanal İstanbul'un yıkıcı etkileri sadece tarım alanlarıyla sınırlı kalmamaktadır. 2009 yılı İstanbul Çevre Düzeni Planında 2 bin 984 hektar orman alanı, 2020 plan değişikliği ile 2 bin 134 hektara düşeceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Kanal İstanbul yapıldığı takdirde 850 hektar ormanlık alanın kaybedilmesi söz konusudur. ÇED Raporunda ise, 421 hektarlık bir ormanın Kanal İstanbul Projesi sebebiyle yok edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca 421 hektardan 287,03 hektarlık kısmı Terkos Gölü Muhafaza Ormanı'nın sınırları içerisinde kalmaktadır. Tarım alanlarının ve ormanların yanı sıra Kanal İstanbul Projesi, mera alanları içinde tahrip edici sonuçlar doğurmaktadır. 2009 Çevre Düzeni Planında 497 hektar görünen mera alanı, 2020 planında yer almamaktadır bu da meraların ortadan kaldırılacağı anlamına gelmektedir.⁴⁷

Ayrıca bölgede emlak spekülasyonunun artması ve nüfusun yoğunlaşması, yaşam

alanlarının yok edilmesine sebep olacaktır. Uygulamaya geçildiği takdirde, planlanmış alan 12 bin 509 hektarken 35 bin 714 hektara çıkmış olacaktır. “Kanal İstanbul'un iki yakasında kuracağımız şehrin nüfusu 500 bini aşmayacak” denilmektedir, ancak “kanal çevresinde modern bir yaşam alanı oluşturulmasının hedeflen[mesi]” bölgenin “yoğun bir yapılaşma baskısı altında kalabilece[ğini]” de göstermektedir. “Projeye birlikte planlanan nüfus artışı 1 milyon civarında olsa da, rezerv yapı alanının büyük bir kısmının yapılaşmaya açılması durumunda yaratılacak cazibe merkezi ile daha fazla nüfus artışı olabileceği”⁴⁸ su götürmez bir gerçektir.⁴⁹

Kanal güzergâhında ve kanalın etki alanında Terkos Gölü, Sazlıdere Barajı ve Küçükçekmece Gölü gibi önemli su varlıkları bulunmaktadır. Terkos ve Sazlıdere kentin toplam su biriktirme kapasitesinin %29'una sahiptir. Buna karşı İstanbul'un en önemli su rezervleri olan Sazlıdere ve Terkos havzaları bu projeye yok olma ve tüm Avrupa Yakası'ndaki yer altı suları, geri dönüşü olmayacak şekilde tuzlanma tehdidi altındadır. Bu bölgeler kuşlar, iki yaşamlılar ve tatlı su canlıları açısından son derece hayati öneme sahip ekosistemlerdir. Bölgede 249 kuş türü, 29 tatlı su türü ve 7 iki yaşamlı tür olduğu ÇED Raporunda da ifade edilmektedir.⁵⁰ Ayrıca bu canlı yaşam, hafriyat toprağıyla yapılması planlanan dolgu

⁴⁴ Kanal İstanbul Çalıştayı, 10 Ocak 2020. https://kanal.istanbul/wp-content/uploads/2020/06/KanalIstanbulCalistayi_Dijital.pdf

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü, *Kanal İstanbul Son Şekli Verilen Çevresel Etki Değerlendirme Raporu*, Aralık 2019, https://www.kanalistanbul.gov.tr/images/uploads/icerik/21257_Son_Sekli_Verilen_Rapor.pdf,

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *50 Soruda Kanal İstanbul*, s. 31. 1 Şubat 2020. https://www.kanalistanbul.gov.tr/images/uploads/50_soru_kanal_istanbul.pdf

⁴⁷ Kanal İstanbul Projesiyle 10 Bin Hektar Tarım, 850 Hektar Orman Alanı Kaybedilecek, *T24*, 1 Ağustos 2020. <https://t24.com.tr/haber/kanal-istanbul-projesiyle-10-bin-hektar-tarim-850-hektar-orman-alani-kaybedilecek,894139>

⁴⁸ Kanal İstanbul gerçekleri (7): Kanal'ın etrafındaki nüfus 500 bini aşmayacak dendi, onaylanan ÇED raporunda 1 milyon yazıldı, *Medyascope*, 20 Ocak 2020. <https://medyascope.tv/2020/01/20/kanal-istanbul-gercekleri-7-kanalin-etrafındaki-nufus-500-bini-asmayacak-dendi-onaylanan-ced-raporunda-1-milyon-yazildi/>

⁴⁹ Ocak, H. Parsel Parsel Kanal İstanbul, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 2020. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/parsel-parcel-kanal-istanbul-1-1755354>

⁵⁰ Kanal İstanbul projesiyle 10 bin hektar tarım, 850 hektar orman alanı kaybedilecek, *T24*, 1 Ağustos 2020. <https://t24.com.tr/haber/kanal-istanbul-projesiyle-10-bin-hektar-tarim-850-hektar-orman-alani-kaybedilecek,894139>

çalışmaları sebebiyle de tehdit altındadır. Hafriyat toprağıyla Karadeniz kıyısına 38 kilometrelik bir dolgu alanı yapılması planlanmaktadır. Kıyı dolgu alanları pek çok deniz canlısı türünün üreme, gelişme ve beslenme alanının yok edilmesi anlamına gelmektedir.⁵¹

⁵¹ İBB & İPA, Kanal İstanbul Çalıştayı, 10 Ocak 2020. https://kanal.istanbul/wp-content/uploads/2020/06/KanalIstanbulCalistayi_Dijital.pdf

Tarım alanları, yüzyıllardır İstanbul'a gıda temininin yanı sıra, doğadaki canlılara da yaşam alanı sunan ve suyun doğal döngüsünün korunmasını sağlamakla birlikte halihazırda sağlıklı bir çevrenin korunmasını sağlamaktadır. İstanbul'da tarım alanlarının ve bostanların her biri kendi varlıkları, bitki örtüsü, su yapıları ve geleneksel üretim pratikleri ile birlikte pek çok canlıya yaşam alanı sunan bir ekosistem oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kentteki bostanlar ve tarım arazileri, doğal yaşam döngüsünü muhafaza etmek ve şehirlilerin yaşam kalitesini arttırmak için eşsiz ve biricik mekanlardır.

Şekil 21. Açık ve örtü altı tarım alanlarının yer aldığı Aydos Tepesinden Adalar'a ve şehre bakış (Tolga İldun / Magma Dergisi, 2020)

Şekil 22. Sarıyer
Gümüşdere
Bostanları
(Jennifer
Hattam, 2014).

Şekil 23. Kanal
İstanbul
projesi tehdidi
altındaki
Yarımburgaz
bostanları
(Volkan Işıl /
Mekanda Adalet
Derneği, 2019)

Şekil 24.
Maltepe'de
günümüze
ulaşabilmiş son
bostanlar (Tolga
İlçin / *Magma*
Dergisi, 2020)

Farklı Coğrafyalardan Kent Bostanları Deneyimleri

Dünyanın farklı coğrafyalarındaki büyük ve orta ölçekli kentlerde bostanlar yıkılsa da bazı kentlerde tarihi bostanların korunduğu ve yenilerinin kurulduğu görülmektedir. Takriben 1970'lerden itibaren, adaletsizliklerle baş etme yöntemi olarak kentte tarım alanları açan topluluklar şehir araştırmacılarını ve yerel yönetimleri ekoloji ve gıda üzerine düşünmeye, şehrin zirai tarihini ortaya çıkarmaya ve yönetimleri kent politikaları geliştirmeye itmiştir. Tokyo'dan Nairobi'ye, Akra'dan Milano'ya, Dijon'dan New York'a çeşitli topluluklar kent tarımına alan açılması, desteklenmesi ve kentle kır arasındaki çatlağın kapanması için mücadele etmektedir. Aşağıdaki seçkide şehir topluluklarının ve yerel yönetimlerin girişimlerinden bazı örnekler paylaşıyoruz. Bu seçki, bazı şehirlerin kentin bütününde bostanlaşmaya daha fazla yer ayırdığını gösterirken kent bostanlarının farklı saiklerle ve aktörlerce yapıldığını ortaya koyan deneyimlere yer veriyor, böylece çeşitli örneklerle günümüzde kent tarımına artan ilgiyi politikaları bir arada değerlendirme fırsatı sunuyor. Dünyadaki farklı kent tarımı uygulamalarının çok küçük bir kesitini yansıtabildiğimiz bu seçkinin, bostanların dönüştürücü ve onarıcı yönünü açıkça ortaya koyduğunu düşünüyoruz.

A.B.D.: Yoksulların sesi, ırkçılığa ve ekonomik krize karşı topluluk bostanları hareketi

1970'li yıllarda araştırmacı Sandrine Baudry, ekonomik krizin derinleştiği New York'ta 600'den fazla topluluk bahçesi kurulduğunu ifade etmektedir. Bunların önemli bir kısmı yoksul mahallelerde yerel topluluklar tarafından kurulmuş topluluk bahçeleridir. Kriz döneminde gıda sorununa karşı gıdaya ulaşım konusunda çözüm getiren bu bostanlarının kurulmasına belediye de göz yummuştur. Ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren belediye, müşterek alanlarda kurulan bostanları yıkmaya girişmiştir. Uzun mücadeleler sonucu, 1999'da *Trust for Public Health* ve *New York Restoration Project* belediyenin satışa çıkardığı 114

Şekil 25. New York'ta topluluk bostanlarını gösteren harita (NYC Parks GreenThumb, Ocak 2019)

tane bostanı satın alarak yerel topluluklara bostanın kullanım hakkını devretmiştir. Bu bostanlardan bir kısmının suya erişimi olmadığı için yağmur suyunu depolayacak çözümler geliştirilmiş, bazılarında ise rüzgar ve güneş enerjisi üreten sistemler kurulmuştur. Hatta kimi-sinde arıcılık dahi yapılmaktadır.⁵³

New York'ta kurulan kent bostanlarının yanı sıra Boston'da *City Sprouts*⁵⁴ projesi kapsamında, okul bostanlarında —ki çoğunluğu devlet okuludur, dersliklerdeki öğrenim sonrasındaki saatlerde eğitimler ve yaz okulları düzenlenmektedir. Özellikle sağlıklı gıdaya erişimi kısıtlı olan öğrencilere yönelik bu eğitimler öğretmenler ile işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir. Hatta bu eğitimler müfredatın bir parçası haline getirilmiştir. Böylece erken yaşlardan itibaren öğrencilerin bostanlardaki yaşama katılması ve doğa bilimleri derslerinin uygulamalı olarak verilmesi sağlanmaktadır.

53

Baudry S. (2011). Les community gardens de new york city: de la désobéissance civile au développement durable. *Revue française d'études américaines*. no: 129

54

City Sprouts resmi sayfası <https://www.citysprouts.org/>

55

UPROXX, (2015). "Ron Finley: Urban Gangsta Gardener in South Central LA | Game Changers" <https://www.youtube.com/watch?v=71-NbF77ceM>.

Şekil 26.
Cascina
Cuccagna
Çiftlik Evi.
(Matteo
D'Antonio)

Milano: tarihsel kent tarımının yeniden keşfi

İtalya'nın başkenti Milano'da 1695 yılında yapılmış olan Cascina Cuccagna⁵⁶ çiftliği, 1500 m²lik bahçesi ile kentteki en eski tarım alanlarından biridir. Geçen 10 sene içinde çeşitli derneklerin bir araya gelerek oluşturduğu kurul, yıkılmaya yüz tutmuş ve terk edilmiş bu çiftliği müşterek bir kültür alanına dönüştürmüştür. Cascina Cuccagna, modern kent yaşamında tarımın önemine ve şehrin zirai tarihine dikkat çeken kamuya açık bir mekandır. Bu çiftlik, aynı zamanda STK'lar, dernekler, vakıflar ve kurumlar tarafından şehrin dört bir yanında gerçekleştirilen sürdürülebilirlik örneklerini analiz eden

yenilikçi kültürel araştırma projelerine ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca gıda sistemi, doğa, kültür ve refah arasındaki ilişkiler hakkında toplantılar organize ederek farklı kavramlar etrafında yapılan çalışmalarını katılımcılarıyla paylaşmaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Cascina Cuccagna resmi sayfası. <https://www.cuccagna.org/>

⁵⁷ Çekül Vakfı (2019). Bahçecinin El Kitabı. s.14. https://www.cedulvakfi.org.tr/kitaplar/Bahcecinin_El_Kitabi.pdf

Şekil 27.
Bamberg'teki
Tarihi Kent
Bostanları
(Jürgen
Schraudner,
2020)

Bamberg: Kent tarımı geleneği UNESCO tarafından tescillenmiş şehir

Yedikule, Piyalepaşa gibi şehir içinde varlığını sürdüren tarihi bostanların bir örneği de Almanya'nın Bamberg kentinde görülmektedir. 14. yüzyıldan beri kent tarımını sürdüren Bamberg, bostanları sebebiyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir. Şehirde tarım kimliğini, yerel bitkileri ve zirai pratikleri yaşatan ve sergileyen *The Gardener and Vintner Museum* adında bir kent tarımı müzesi de bulunmaktadır. Bu bostanlar büyük bir hassasiyetle korunurken ziyaretçilerle de bu koruma deneyimi paylaşılmaktadır. Ayrıca bölge halkına herhangi bir izin almaksızın yol kenarlarındaki alanlara ekim-dikim yapabilmek hakkı tanınmıştır.⁵⁸

⁵⁸ İş Merkezlerinde Tarım. <https://rooftoprepublic.com/pages/our-projects#commercial>

Şekil 28.
Hong Kong'da
Bostana
Dönüştürülen
Kent Çatıları
(Rooftop
Republic)

Hong Kong: Yeşil alanların yokluğunda çatı çiftliği

Hong Kong Yerel Çiftlikleri (HK Farm Local) 2012 yılında kentte çatı çiftçiliği ve yerel gıda üretimine dair farkındalığı artırmak ve yaratıcı çalışmalar geliştirmek üzere sanatçıların, tasarımcıların ve çiftçilerin birlikte oluşturduğu bir kolektiftir. HK Farm Local özellikle teraslarda sebze ve meyve üretimi yapmaktadır. Ngau Tau Kök bölgesinde eski bir sanayi yapısının çatısını bahçeye dönüştüren topluluk, doğal tarım yöntemleri uygulayarak mevsimine göre ürünler yetiştirmektedir. Bununla birlikte, topluluk çeşitli yerleri tarım yapmaya uygun hale getirmek için çözümler de geliştirmektedir. Ayrıca düzenledikleri eğitim çalışmaları kapsamında okullar için çeşitli turlar organize edilmektedir.⁵⁹

Hong Kong'da şirketler de kurumsal sosyal sorumluluk projeleri arasında çatı çiftçiliğini desteklemeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Çatı çiftliklerinden elde edilen ürünler, Feeding Hong Kong'a bağışlanarak ihtiyaç sahiplerine öğle yemeği paketi halinde ulaştırılmaktadır.

⁵⁹ Bahçecinin El Kitabı, Çekül Vakfı, 2019, s.20; <https://www.hkfarm.org/home.html>

⁶⁰ İş Merkezlerinde Tarım. <https://rooftoprepublic.com/pages/our-projects#commercial>

Şekil 29.
Jardins de
l'Engrenage
(Roxanne
Gauthier, 2020)

Dijon: kentsel dönüşüm projelerine karşı kent tarımı yapmak isteyenlerin mücadelesi

Quartier Libre des Lentillères,⁶¹ 11 yıl önce Fransa'nın Dijon şehrinde kentsel dönüşümle soylulaştırılmak istenen bir bölgede, eski bir fabrika alanının işgal edilmesiyle kurulmuş bir bostandır. Dokuz hektarlık bir alanda bulunan bostan, kolektif şekilde işletilmektedir ve yetiştirilen sebze meyveler alıcının fiyatına karar vermesi yöntemiyle pazarlarda dağıtılmaktadır. Ayrıca bölgede şenlikler de düzenlenmektedir.

Dijon'da eski bir fabrika arsasına kurulan bostanın yanı sıra şehrin kuzeyinde planlanan bir emlak projesine karşı 400 kişi bir araya gelerek 17 Haziran 2020'de terk edilmiş bir alanda *Jardins de l'Engrenage* adını verdikleri yeni bir kolektif kent bostanı kurmuştur. Kolektif, sadece Dijon'da altı bin ikamet edilmeyen konut olduğuna dikkat çekerek şehrin yeni emlak projelerine değil, yaşamı sürdürülebilir kılan projeye ve geleceğe dönük tarımsal üretim pratiklerine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.⁶² Kent genelindeki bostanlar, insanların bir araya gelebileceği ve nefes alabilecekleri bir mekan olarak kurgulanmıştır.

⁶¹ İş Merkezlerinde Tarım. <https://rooftoprepublic.com/pages/our-projects#commercial>

⁶² Jardins de l'Engrenage, <https://radar.squat.net/en/dijon/jardin-partage-et-occupe-de-lavenue-de-langres>

Şekil 30.
Mumbai'de demiryollarının yanında kent bostanları (Henk Wildschut, 2013)

Mumbai: Yoğun şehirleşmenin ortasında kendi gıdasını üreten şehirliiler

Hindistan'da nüfus yoğunluğunun, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu şehirlerden Mumbai'de son 10 senedir bina teraslarında ve çatılarında bostanlar kurmaktadır. Temiz suya, gıdaya ve yeşil alana erişimin çok zor olduğu bölgede, Mumbaililer gıda ihtiyacının bir kısmını bu bostanlardan karşılamaktadır. Bununla ilişkili olarak City Farming⁶³ ve Green Schools Mumbai⁶⁴ gibi oluşumlar, kentte tarım pratiklerini aktarmak üzere eğitim programları düzenlemektedir. Bu oluşumlardan Earthoholics⁶⁵ ise kompost üretimine ve hidroponik üretim tekniğine dair çeşitli eğitimler düzenlemektedir.

Mumbai Demiryolları, 2012'de "Daha Fazla Gıda Üretin" sloganıyla demiryollarının etrafındaki açık alanları, tarım yapılabilmesi için kiralamaya başlamıştır.⁶⁶ Demiryolu bostanlarını ekip biçen bazı aileler pazarda satacak kadar sebze yetiştirebilmiş, bazıları kümes hayvancılığı dahi yapabilmıştır. Mumbai'de Demiryolları Müdürlüğü bu alanlardaki çöpleri ve inşaat kalıntılarını temizleyerek yeni kent bostanları oluşturmaya devam etmektedir.

Şekil 31.
Mumbai'de ekolojik tarım yapan Flyover Farm adlı gıda topluluğunun çatı bostanlarından biri (Flyover Farm)

⁶³ Gordon, L., (2015) Mumbaikars Innovating with Space: 10 Urban Agriculture Projects in Mumbai <https://foodtank.com/news/2015/07/mumbaikars-innovating-with-space-ten-urban-agriculture-projects-in-mumbai/>

⁶⁴ Green Schools Mumbai resmi sayfası. <https://greenschoolsmumbai.weebly.com/>

⁶⁵ Earthoholics resmi sayfası. <http://www.earthoholics.com/what-do-we-do.html>

⁶⁶ Sandeep Unnithan "Central Railways lease its land to employees for growing vegetables in Mumbai", India Today, 5 Ağustos, 2001. <https://www.indiatoday.in/magazine/offtrack/story/20010806-central-railways-leases-its-land-to-employees-for-growing-vegetables-in-mumbai-773951-2001-08-06>

Şekil 32.
Tokyo'da
Komşunun
Tarlası adlı
girişimin
bostanlarında
kiracı olan Kei
Kawana. (Chiara
Terzuolo, 2020)

Tokyo; Büyükşehir belediyesi kent bostanlarını tüm şehre yayıyor

1990'lardan bu yana özel ve kamu arazilerini adım adım kent tarımına kazandıran Tokyo Büyükşehir Belediyesi şehirliğin kendi gıdalarını üretmesi için çalışmalarına devam etmektedir. Önceleri emeklilerin rağbet ettiği bu alanlara son 10 senede genç nesiller daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır.⁶⁷ Japonya'nın tarımsal üretiminin üçte biri kentlerden sağlanmaktayken 2019'da Tokyo Büyükşehir Belediyesi bir haneye giren gıdanın yarısını yerel olarak bostanlardan sağlamak istediklerini açıklamış, bu doğrultuda, kentte yeni tarım alanları oluşturmak için harekete geçtiğini kamuoyuna duyurmuştur. Nüfusu 13 milyon civarında olan bir metropolün gıdasının yarısını kent tarımından karşılayacak olması ve bu amaç doğrultusunda yerel yönetim tarafından atılan adımlar ilham vericidir.

⁶⁷ Kawasaki, J. Farming in the Concrete Jungle. 15 Eylül 2010. <https://ourworld.unu.edu/en/farming-in-the-concrete-jungle> ; Terzuolo, C., Young farmers embrace urban agriculture in Tokyo, 4 Nisan 2020. <https://www.japantimes.co.jp/life/2020/04/04/food/urban-agriculture-tokyo/>

Lima, Nairobi, Bangalore ve Akra: Dünya Bankası araştırması belediyelere kent tarımını desteklemesi yönünde tavsiye veriyor

Dünya Bankası'nın 2013'te, "Kent Tarımı: Dört Şehir Çalışmasından Öğrendiklerimiz"⁶⁸ başlıklı araştırması Lima (Peru), Nairobi (Kenya), Bangalore (Hindistan) ve Akra (Gana) şehirlerinde kent tarımının derinleşen yoksulluğun önlenmesinde ve toplumun her kesiminin sağlıklı gıdaya ulaşabilmesinde benzersiz bir katkısı olduğunu göstermektedir. Araştırmanın yapıldığı sırada bu şehirlerin tümünde ciddi bir kent tarımı uğraşı olduğu tespit edilmiştir. Lima'da kentün üçte birinde tarımla uğraşılırken Nairobi'de 300.000 hane, yani 1.8 milyon insan kentte tarım yapmaktadır. Akra'da ise ev bostanları yaygın olduğu gibi şehrin farklı yerlerindeki açık alanlarda bostancılık yapılmaktadır. Bangalor'da da kent bostanlarından geçimini sağlayan kayda değer bir nüfus vardır. Şehir bostanlarının çoğunluğu kamuya aittir ve bu sebeple Akra'da bostancıların %26'sı bostancılık yaptıkları topraklardan çıkarılma tehdidi ile karşı karşıyadır.

Tarihi, coğrafyası, sosyo-ekonomik dinamikleri birbirinden oldukça farklı olan bu şehirlerin hepsinde özellikle işsizlik, gelir adaletsizliği ve sağlıklı gıdaya erişimde sorunlar yaygındır. Bu sorunlara karşısında yaşayan topluluklar için kent tarımının vazgeçilmez olduğu ve yerel yönetimler tarafından desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Tarımın kent ekonomisine sağladığı katkıların yanı sıra bu alanlarda çalışan göçmenler, yaşlılar ve yüksek öğrenim görmemiş daha kırılgan topluluklar için iş ve yaşam güvencesi sağladığı gözlenmiştir. Ayrıca araştırmada, kent tarımının gelişmesine engel olan ve belediyelerin çözmesini tavsiye ettiği dört ana sorun tespit edilmiştir: toprağa erişim sorunu ve temiz su yokluğu, sermayesizlik ve kent tarımı alanında bilgisizlik. Bu sebeple Dünya Bankası, belediyelere su ve toprağa erişim sorununu çözmelerini ve kent tarımı yapmak isteyenlere gerekli destek ile eğitimin sağlanmasını tavsiye etmektedir.

⁶⁸ Dünya Bankası (2013). Urban Agriculture: Findings from Four City Case Studies. Urban Development Series Knowledge Papers; No. 18. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16273> License: CC BY 3.0 IGO."

Şekil 33.
Suriye Çevre
Birliği'nin
kurduğu bahçe
(Alex Ray / MEE)

Suriye: Savaşa karşı bahçeler ve bostanlar

Binlerce canlının hayatına mal olan ve yerlerinden eden Suriye'deki savaşın ortasında bazı bostancılar bostan faaliyetlerine devam ederek yaşama tutunmaya çalışmaktadır. Şam'da 2 kilometreye yayılan bahçeler savaştan 10 sene evvel kurulmuş ve savaş sırasında kent sakinlerinin hayatta kalmasını sağlamıştır.⁶⁹ Bu sayede bostanlar yeni yaşam alanları oluşturarak geleceğe umut vermiştir.

Savaşın büyük yıkıma yol açtığı Halep'te de Abu Ward, kendi bostanında çiçek ve gıda üretmek için yaşamı savunmaya, şehrin güzelliklerini hatırlatmıştır.⁷⁰ Fakat Abu Ward 2016'da bahçesinin dibine düşen bir bombayla hayatını kaybetmiştir. O sırada 13 yaşında olan oğlu İbrahim ise bahçeyi bırakmak zorunda kalarak yakın akrabalarıyla bir mülteci kampına yerleşmiştir.

Şekil 34.
Suriye'de savaş
ortasında
kurulan bahçede
çiçeklerin
yanında duran
Abu Ward'ın
oğlu İbrahim
(Channel 4 News,
2016)

⁶⁹ Alex Ray, "The Gardens of Damascus: Can Syrians reconnect with nature", *Middle East Eye*, 26 Mayıs 2019, <https://www.middleeasteye.net/discover/syria-battles-save-environment-war-garden>

⁷⁰ Alex Ray, "The Gardens of Damascus: Can Syrians reconnect with nature", *Middle East Eye*, 26 Mayıs 2019, <https://www.middleeasteye.net/discover/syria-battles-save-environment-war-garden>

Şekil 35.
Atina'nın 13 km
kuzeydoğusunda
yer alan
Marusi'de
oluşturulmuş
belediye
bostanları
(Anthopoulou
Theodosia &
Nikolaïdou Sofia,
2015)

Atina: Ekonomik krize çare bostanlar

2008 ekonomik krizinin bir sonucu olarak Avrupa'nın pek çok şehrinde insanlar boş arazilere bostanlar kurmuş ve gıdalarını kendileri yetiştirmişlerdir. Krizin etkilerinin en yoğun şekilde yaşandığı ülkelerden biri olan Atina'da kentliler, temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı mahallelerde ve Elliniko kentinde 2600 metrekaare büyüklüğündeki bostanlar kurmuştur. Bostanlar oluşturulduğu dönemde yerel tohumlar ve ekolojik yöntemler ile kent tarımı konusunda uygulamalı eğitimler veren müşterek bir merkez olarak faaliyet göstermiştir. Dönemin Elliniko ilçe belediye başkanı Kortzidis tarafından desteklenen bu girişimin bostanları, 2019'da alanı ticari merkezler (AVM, lüks otel, kumarhane, rezidans vb.) inşa etmek için 99 seneliğine kiralaayan çeşitli yatırım ve inşaat şirketleri tarafından sonlandırılmıştır. Kolektif bostanlar etrafında bir araya gelen topluluk bu özelleştirme projesine karşı senelerce mücadele etse de proje 2020 yazında başlamıştır. Bostanların oluşturulduğu dönemde burası yerel tohumlarla ekolojik yöntemlerle bitki yetiştiren ve kent tarımı konusunda uygulamalı eğitimler veren müşterek bir merkez olarak faaliyet göstermiştir.⁷¹

Mahallelerde kurulan bostanlarda gıdalarının bir kısmını karşılayan Atinalılar, yoksulluğun açığa dönüşmesini engellemeyi amaçlamış, ekonomik krizin toplumsal parçalanmaya sebep olduğu bir ortamda müşterek alanlar açarak bir aradığı, kolektif çalışmayı desteklemişlerdir. Aracsız bir şekilde işleyerek gıda sağlayan bu kent bostanlarına ek olarak Atina'da tohum bankaları ve kolektif mutfaklar da oluşturulmuştur.⁷² Ayrıca 2012'de sadece organik tarım yöntemlerinin kullanıldığı belediye bostanları kurulmuş ve daha sonra ülke genelinde bu bostanlar hızla çoğalmıştır. Sadece organik tarımın yapıldığı bu alanlardan elde edilen gıdaların bir kısmı (10-15%) belediyenin halk marketlerine dağıtılmıştır. Belediye bostanları, Yunanistan'da kolektif olarak yönetilen bahçeler arasında en yaygın görülen örnektir. Yerel yönetim ülkede kırılğan grupları (işsizler, emekliler, düşük gelirli, bekarlar, tek ve çok çocuklu aileler) desteklemek ve sosyal dayanışmayı arttırmak için kent bostanlarını desteklemiştir.⁷³

Şekil 36.
Elliniko'da
bostanlarda
çalışan topluluk
(Agros Elliniko
Blogspot)

⁷¹ Apostolopoulou, E. & Panagiota, K. (2021). Community gardening in Hellinikon as a resistance struggle against neoliberal urbanism: spatial autogestion and the right to the city in post-crisis Athens, Greece, *Urban Geography*.

⁷² Anthopoulou, T. (2015). The field in the city: Urban agriculture and producer-consumer solidarity networks in the neighbourhoods of Athens. <https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/the-field-in-the-city/>

⁷³ Anthopoulou T. & Nikolaïdou S. (2015). City growers: The Municipal urban vegetable garden of Maroussi. <https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/city-growers/>

Sonuç: Yerel Yönetimler Kent Tarımı Politikalarını Geliştirmeli

Dünyanın birçok yerinde topluluklar ve belediyeler, farklı saiklerle kent bostanları oluşturmaktadır. Bu alanların bir kısmı endüstriyel tarım yöntemlerinin verdiği zararlar ve gıdanın adaletsiz dağılımı ile bir kısmı da bunlara ek olarak —özellikle toplulukların oluşturdukları bostanlar— ekolojik krizler karşısında politik sistemin dönüştürülmesi talebiyle ilişkilendirilmektedir. Kent bostanları farklı motivasyonlarla farklı ölçeklerde dünyanın farklı coğrafyalarında kurulmuş olsalar da, gıdanın tedarikiyle dağıtımında yaşanan sorunlara ve ekolojik krize karşı somut çözümler üretmektedir. Kent bostanlarının dünya genelinde giderek yaygınlaştığı görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ise, pandemide kentlerdeki gıda üretimi ve tedarik zincirinde yaşanan sorunlara odaklandığı araştırmasını farklı şehirlerden 860 yanıtı analiz ederek rapor haline getirmiştir. Eylül 2020'de yayımlanan bu raporda, incelenen gıda tedarik deneyimlerinin değerlendirmesinde açıkça görülüyor ki kent merkezinde ve çevresinde halihazırda tarım yapan yerler COVID-19 salgını gibi bir şok karşısında, kırılgan toplulukları da içerecek şekilde şehirliilerin temel ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmiştir. Tedarik zinciri ne kadar uzunsa, yani üretici ve tüketici arasında ne kadar çok aracı varsa temel ihtiyaçların karşılanması o kadar zorlaşmakta ve gıda maliyetleri artmaktadır. FAO raporunda bu konuda

Bu araştırmanın mesajı şudur ki, uygun sosyo-ekonomik ve tarımsal iklim koşullarının olduğu şehirlerde yönetimler en kısa zamanda yerel üreticileri destekleyecek programları hayata geçirecek politikalar benimsemeli, şehirliilerin ulaşabileceği kısa gıda tedarik zincirleri için alanlar oluşturmalarıdır.⁷⁴

demektedir.

Dünyada kentsel tarımı destekleyen ve yaygınlaştıran kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, topluluk girişimleri ve uluslararası kuruluşlar mevcutsa da, kent tarımı araştırmalarının geliştirilmesi ve politikaların yaygınlaşması gerekmektedir. Dünya Bankası Raporu'nun da tavsiyesi göz önünde bulundurularak dünyada olduğu gibi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de şehir genelinde günümüze ulaşan son tarihi bostanların ve diğer tarım alanlarının korunmasını ve şehir genelinde kent tarımı için yeni alanlarının oluşturulmasına yönelik çalışmaların ivedilikle hayata geçirilmesini ve kent tarımı konusunda ilgili ve yetkili tüm kurumların ortak çalışmasını talep ediyoruz.

74

FAO. 2020. COVID-19 and the role of local food production in building more resilient local food systems. Rome. <http://www.fao.org/3/cb1020en/CB1020EN.pdf>

